

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

BELÇİKA'DAKİ İSLAMOFOBİ VE COVID-19'DAN SONRA
İSLAMOFOBİ

RAHİME ZAMBUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF. DR. ALİ RAFET ÖZKAN

ŞUBAT – 2023

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Rahime ZAMBUR

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****BELÇİKA'DAKİ İSLAMOFOBİ VE COVID-19'DAN SONRA İSLAMOFOBİ****RAHİME ZAMBUR****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ****FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI****DANIŞMAN: PROF. DR. ALİ RAFET ÖZKAN**

İslamofobi, İslam korkusu anlamına gelmektedir. İslamofobi son yıllarda yükselişe geçmiş olsa da geçmişi eskillere uzanan bir kavramdır. Covid-19 döneminde dünyadaki eşitsizlikler konusunda bilinç arttığı için İslamofobi'nin durumu araştırılmıştır. Avrupa'da İslamofobi'nin görüldüğü ülkelerden birisi olan Belçika özelinde araştırma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı Belçika'da İslamofobi'nin araştırılmasıdır. Çalışmada anket uygulaması yönteminden yararlanılmış, uygulanan ankete 183 Müslüman, 70 Gayrimüslim katılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre Müslümanların İslamofobi ile ilgili korku düzeyleri yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum değişkenlerine göre benzerdir. Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeyleri yaş, cinsiyet, medeni durum için benzer olmakla birlikte eğitim düzeyinin artmasının İslamofobi düzeyinin düşmesine neden olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, Müslümanlara yönelik genel korku ve çevre etkisi ile Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi arasında istatistiksel olarak ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar 183 Müslüman ve 70 Gayrimüslim katılımcının verdiği yanıtlarla sınırlıdır.

ANAHTAR KELİMELER: İslamofobi, Belçika, Covid-19.

Şubat 2023, 85 + xii sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****ISLAMOPHOBIA IN BELGIUM AND ISLAMOPHOBIA AFTER COVID-19****RAHİME ZAMBUR****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE****DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES****SUPERVISOR: PROF. DR. ALİ RAFET ÖZKAN**

Islamophobia means fear of Islam. Although Islamophobia has been on the rise in recent years, it is a concept that dates back to ancient times. As awareness of inequalities in the world increased during the Covid-19 period, the situation of Islamophobia was investigated. A study was conducted in Belgium, which is one of the countries where Islamophobia is seen in Europe. The aim of this study is to investigate Islamophobia in Belgium. The survey method was used in the study, and 183 Muslims and 70 non-Muslims participated in the survey. According to the results, the fear levels of Muslims about Islamophobia are similar according to age, gender, education level and marital status variables. Although the Islamophobia levels of non-Muslims are similar for age, gender, and marital status, results have been obtained that the increase in the level of education causes the level of Islamophobia to decrease. The results obtained in the study revealed that there is no statistical relationship between general fear and environmental effect towards Muslims and Islamophobia towards non-Muslims. These results are limited to the responses of 183 Muslim and 70 non-Muslim respondents.

KEYWORDS: Islamophobia, Belgium, Covid-19.

February 2023, 85 + xii pages

TEŞEKKÜR

İslamofobi, en genel anlamıyla İslam korkusu olarak anlaşılmaktadır. Bu kavram günümüzde bu meşhur anlamının ötesinde bilhassa Batı’da İslam düşmanlığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Esasen ilk Müslüman Hristiyan karşılaşmasının yaşandığı 700 yüzyıllar için İslam korkusunun olduğunu söylemek mümkündür. Lakin içinde yaşadığımız çağda Hristiyanların İslam korkusundan söz etmek bir hayli zordur. Zira asırlardır sömürgeleştirdiği Müslüman ülkeleri iligine kadar sömüren Batı’nın Müslümanlardan ve İslam’dan korktuğunu söylemek mümkün değildir. Ancak söylenecek tek şey İslam düşmanlığıdır ve bunun da tarihi yine geçmişe dayanmaktadır. 1960’lı yıllardan itibaren ise gerek Türkiye ve gerekse diğer Müslüman ülkelerden Avrupa’ya işçi akının başlaması ve Müslümanların zamanla bu Batı ülkelerinde sayılarının artması sebebiyle cami, okul ve diğer dini ihtiyaçlarını karşıladıkları müesseselerin çoğalması bu düşmanlığı daha da tetiklemiştir.

Müslümanların yukarıda izah ettiğimiz sebeplerle Batılı ülkelerde sayılarını her geçen gün daha da artırması özellikle korku söylemlerinden nemalanan kişilerce kötüye kullanılarak kazanım elde etme endüstrisi halini aldığı bilinmektedir. Nitekim bu insanlardan biri olarak Belçika’da doğup yetişmiş Müslüman bir birey olarak burada karşılaştığım ve gözlemlediğim İslamofobik davranışlar beni bu tez konusunu araştırmaya ve çalışmaya sevk etmiştir. Çalışmamız Belçika’daki İslamofobi’nin boyutları ile sınırlıdır. Çalışmada gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeği kullanılmıştır. Ancak katılımcı bulmakta malum sebeplerden dolayı bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu ölçekte istenilen hedefin katılımcıların sayısının sadece yarısına yakın bir sayıya ulaşabilmiş olmamız da buradaki İslamofobi’nin bir diğer yansımasıdır.

Tez çalışmam sürecinde olumlu tavırlarıyla beni cesaretlendiren, bilgi birikimiyle çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan, beraber çalışmaktan ve her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali Rafet Özkan’a, hayatımın her anında yanımda olan, aldığım kararlarımı her zaman destekleyen annem Ayşe Zambur’a, babam Enver Zambur’a ve kız kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

RAHİME ZAMBUR

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	2
1.2. Çalışmanın Yöntemi	2
1.3. Çalışmanın Önemi	3
1.4. Çalışmanın Planı.....	3
1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları	3
2. İSLAMOFOBİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER VE BELÇİKA’DA İSLAMOFOBİ.....	4
2.1. İslamofobi Hakkında Temel Bilgiler.....	4
2.1.1. İslamofobi Tanımı.....	4
2.1.2. İslamofobi Türleri	6
2.1.3. İslamofobi’nin Gelişim Süreci ve Yayılması.....	9
2.1.4. İslamofobi ile İlgili Kavramlar	11
2.1.5. İslamofobi ile Mücadele	13
2.2. Modern Çağda İslamofobi	20
2.2.1. Dinsel Giysi ve İslamofobi	20
2.2.2. Medya ve İslamofobi	24
2.2.3. Sosyal Medyada İslamofobi.....	26
2.2.4. İslamofobik Söylemler.....	31
2.3. Belçika’da İslamofobi	32

2.3.1. Belçika’da Müslüman Nüfusu	33
2.3.2. Kamu Sektörü ve Özel Sektörde İslamofobi	33
2.3.3. Fiziksel ve Duygusal Şiddet Yoluyla İslamofobi	34
3. COVID-19 SONRASI İSLAMOFOBİ	38
3.1. Covid-19 Hakkında Temel Bilgiler	38
3.2. Covid-19 ve Eşitlik	43
3.3. Covid-19 Sürecinde Medya ve İslamofobi	46
3.4. Belçika’da Covid-19 Sürecinde İslamofobi’nin Seyri	47
4. YÖNTEM.....	48
4.1. Araştırmanın Problemi	48
4.2. Araştırmanın Amacı	48
4.3. Evren ve Örneklem	48
4.4. Verilerin Toplanması	49
4.5. Verilerin Analizi	49
4.6. Bulgular	50
4.6.1. Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeği Güvenilirlik ve Faktör Analizine Ait Bulgular	51
4.6.2. Müslümanların Demografik Özelliklerine Ait Bulgular	56
4.6.3. Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	60
4.6.4. Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeği Güvenilirlik ve Faktör Analizine Ait Bulgular	65
4.6.5. Gayrimüslimlerin Demografik Özelliklerine Ait Bulgular	69
4.6.6. Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	73
4.6.7. Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	75
5. SONUÇ.....	77
KAYNAKLAR	80

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1 İslamofobi'nin Kavramsallaştırılması (Kepenek, 2016: 2).....	6
Şekil 2.2 İslamofobi Türleri (Karakuş, 2019: 9).....	8
Şekil 2.3 İslamofobi'nin Göstergeleri	17
Şekil 2.4 Dinsel Giysi ve İslamofobi Karikatür-1.....	22
Şekil 2.5 Dinsel Giysi ve İslamofobi Karikatürü	22
Şekil 2.6 Dinsel Giysi ve İslamofobi Karikatürü	23
Şekil 2.7 Avusturya'da İslam Karşıtı Eylemlerde Kullanılan Görseller.....	30
Şekil 3.1 Covid-19 İçin Tanı ve Tedavi, (Yalçın, 2020: 23).....	39
Şekil 4.1 Müslüman Katılımcıların Cinsiyetine Ait Grafik	57
Şekil 4.2 Müslüman Katılımcıların Yaşlarına Ait Grafik	58
Şekil 4.3 Müslüman Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Grafik	59
Şekil 4.4 Müslüman Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Grafik	60
Şekil 4.5 Gayrimüslim Katılımcıların Cinsiyetine Ait Grafik	70
Şekil 4.6 Gayrimüslim Katılımcıların Yaşa Ait Grafik	71
Şekil 4.7 Gayrimüslim Katılımcıların Medeni Duruma Ait Grafik	72
Şekil 4.8 Gayrimüslim Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Grafik	73

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1 Avrupa Ülkelerinde Müslüman Nüfus (2010-2050).....	10
Tablo 2.2 İslamofobi ile İlgili Yapılan Tez Çalışmaları	12
Tablo 2.3 İslamofobi ile Mücadele Konuları ve Sorumlu Kuruluşlar	14
Tablo 2.4 Medya ve İslamofobi Örneği	25
Tablo 2.5 Sosyal Medyada İçerik Üretimi	27
Tablo 2.6 Belçika'da ve Avrupa'da İslamofobi Verileri	36
Tablo 3.1 Covid-19 Pandemi Dönemi Öncesi ve Sonrası Sağlık Programları (TÜBİTAK, 2022: 246)	42
Tablo 3.2 Dünyada Covid-19'un Yayılması Süreci (Yavuz, 2020: 41-42).....	44
Tablo 4.1 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Madde Analizi Sonuçları	51
Tablo 4.2 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları	54
Tablo 4.3 Müslüman Katılımcıların Cinsiyetine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri....	56
Tablo 4.4 Müslüman Katılımcıların Yaşına Ait Frekans ve Yüzde Değerleri.....	57
Tablo 4.5 Müslüman Katılımcıların Medeni Duruma Ait Frekans ve Yüzde Değerleri.....	58
Tablo 4.6 Müslüman Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri.....	59
Tablo 4.7 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	61
Tablo 4.8 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Yaşa Göre Karşılaştırılması... ..	62
Tablo 4.9 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması	63

Tablo 4.10 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması	64
Tablo 4.11 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Madde Analizi Sonuçları	65
Tablo 4.12 Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları	67
Tablo 4.13 Gayrimüslim Katılımcıların Cinsiyetine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri	69
Tablo 4.14 Gayrimüslim Katılımcıların Yaşına Ait Frekans ve Yüzde Değerleri.....	70
Tablo 4.15 Gayrimüslim Katılımcıların Medeni Duruma Ait Frekans ve Yüzde Değerleri.....	71
Tablo 4.16 Gayrimüslim Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri.....	72
Tablo 4.17 Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeği Toplam Puanının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması.....	74
Tablo 4.18 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Arasındaki İlişki.....	75

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

İslamofobi, İslam korkusu anlamına gelmektedir. Müslümanlara karşı yapılan ırkçılıklar, ayrımcı davranışlar ve İslam dinine karşı önyargılı yaklaşım İslamofobi kapsamında yer almaktadır. Son yıllarda yükselişe geçen İslamofobi, geçmişi eskilere uzanan bir kavramdır. Bu çalışmada İslamofobi'nin seyri incelenirken Belçika örneği özelinde açıklamalar getirilmektedir. Araştırmacının bir Müslüman olarak Belçika'da doğup büyümesi böyle bir çalışma konusu seçilmesinde etkindir. Araştırmacının Belçika'da karşılaştıkları ve yaşadıkları, İslamofobi konulu bu çalışmanın seçilmesinde etkilidir.

Avrupa başta olmak üzere Hristiyan dünyasının İslam dinine ve Müslümanlara yönelik kötölemesini içeren İslamofobi, İslam dinine karşı olumsuz söylemleri ve düşünceleri barındırmaktadır. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, insanlar ve toplumlar arasındaki etkileşimlerin artmasına paralel olarak Batı dünyasında İslamofobi'nin yayılmaya başladığı görülmektedir. Bu durum çalışmanın üzerinde duracağı noktalardan bir tanesi olarak belirlenmiştir.

Tarihte İslamofobi kavramının ne zaman kullanıldığı belirsiz olup bunu 1910'lu yıllara dayandıran çalışmalar vardır (Koning, 2019: 1). İslamofobi kavramının ilk kez 1920'li yıllarda kullanıldığı kabul edilmektedir (Kedikli ve Akça, 2017: 72). Her ne kadar kavramsal olarak İslamofobi'nin kullanılması yirminci yüzyılda olsa da İslamofobi'nin varlığı çok daha eski yüzyıllara uzanmaktadır. İslam dinine ve Müslümanlara karşı nefret besleme, güvenmeme, korkma gibi durumlar geçmişten bugüne devam ettiği için İslamofobi'nin geçmişi de eskidir denilebilir. Buna karşın Müslümanlara karşı ırkçı saldırılar ve İslamofobik söylemler 11 Eylül 2001 olaylarından sonra yaygın şekilde görülmeye başlamıştır. Bununla birlikte El Kaide'den sonra IŞİD terör örgütünün son yıllardaki eylemleri, tüm dünyada infial meydana getirmiş ve İslamofobi'nin yükselmesine neden olmuştur. Çalışma kapsamında son yıllarda yaşanan gelişmeler ve İslamofobi'nin yakın zamandaki seyrine dair bilgilere yer verilmesi tasarlanmaktadır.

Dünyanın farklı bölgelerinden Müslümanların Avrupa'ya göç etmesiyle birlikte Avrupa'daki Müslüman nüfusu artmıştır. Avrupalıların bu durumdan rahatsız olmaları, ülkelerindeki cami sayısının artması, Müslümanlara ait sembollerin yükselmesi gibi gelişmeler İslamofobi'nin belirginleşmesinde etkilidir. Avrupa'nın farklı ülkelerinde yaşayan vatandaşlar, kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanlara şüpheyle yaklaşmaktadır (Er ve Ataman, 2008: 758). Bu da İslamofobi'nin yayılmasında etkili olmaktadır. İslamofobi, Avrupa'da daha yaygın görüldüğü için çalışmada Belçika örneği üzerinden ilerleme kaydedilmektedir. Bununla birlikte gelinen noktada dünyanın farklı yerlerinde/toplumlarında, İslamofobi'nin etkilerinin bulunduğu göz ardı edilmeyecektir.

Dünyayı etkisi altına olan Koronavirüs (covid-19), toplum sağlığının yanı sıra siyasal, sosyal, ekonomik açıdan etkili olmuştur. Covid-19 sürecinde İslamofobi'nin seyrinde bu gelişmelerin etkisinin araştırılması, çalışmanın üzerinde duracağı konulardan bir tanesi olarak belirlenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı; Belçika'da İslamofobi'nin araştırılmasıdır. Çalışmada ayrıca İslamofobi'nin gelişim sürecinin açıklanması amaçlanmaktadır. Covid-19 süreci ile birlikte İslamofobi'nin Belçika özelindeki seyrinin/gelişiminin araştırılması, çalışmanın amaçlarından bir diğeridir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada Belçika'da yaşayan Müslümanları (çoğunlukla Türklerin katılması tasarlanmaktadır) ve Gayrimüslimleri içeren anket çalışması yapılacaktır. Ulaşılan verilerin analiz edilmesi ve çalışmanın amaçlarına göre yorumlanması şeklinde ilerleme kaydedilmektedir.

1.3. Çalışmanın Önemi

İslamofobi'nin güncel bir konu olması ve Avrupa'da yükseliş eğiliminde olması çalışmayı önemli hale getirmektedir. Ulaşılabacak verilerin benzer çalışmalar için rehber niteliğinde olması, çalışmanın önemini meydana getirmektedir. Belçika, Müslüman nüfusun varlığının kayda değer düzeyde olduğu ve İslamofobik olayların yaygın şekilde yaşandığı bir Avrupa ülkesidir. Bu nedenle Belçika'da İslamofobi ile ilgili yapılan araştırmanın sonuçları önemlidir.

1.4. Çalışmanın Planı

Çalışmada aşağıdaki plana göre ilerleme kaydedilmektedir:

- İslamofobi ve Belçika'da İslamofobi hakkında bilgilere yer verilmesi,
- Çağdaş dönemde İslamofobi'nin seyrinin açıklanması,
- Covid-19 süreci ile birlikte İslamofobi'nin seyrinin belirlenmesi,
- Anket uygulaması yapılması ve ulaşılan verilerin çalışmanın amaçlarına göre yorumlanması,
- Sonuçların tartışılması ve sonuçlar dikkate alınarak öneriler getirilmesi şeklinde ilerleme kaydedilmektedir.

1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Ulaşılan verilerin 2020-2022 dönemini içermesi, çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Müslüman Türklerin katılımıyla anket çalışması yapılacak olması, çalışmanın sınırlılıklarından birisidir. Çalışma ayrıca İslamofobik tavırlar ve tutumların somut olarak belirgin olduğu olaylar ile sınırlıdır.

2. İSLAMOFOBİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER VE BELÇİKA'DA İSLAMOFOBİ

Çalışmanın ikinci bölümü, İslamofobi hakkındaki temel bilgilerin araştırılması ve Belçika'da İslamofobi araştırmasına ayrılmıştır. Buna göre ilk olarak İslamofobi hakkında temel bilgilere yer verilmekte, ardından modern çağda İslamofobi incelemesi yapılmaktadır. Belçika'da İslamofobi'nin durumuna dair açıklamalar getirilmesi ile birlikte ikinci bölümdeki inceleme tamamlanmaktadır.

2.1. İslamofobi Hakkında Temel Bilgiler

İslamofobi, 11 Eylül olayları veya IŞİD'in saldırıları ile gelişen bir durum değildir (Atalay, 2011: 124). İslamofobi'nin geçmişi çok daha eskilere uzanmaktadır. İslamofobi hakkında temel bilgilerin ele alındığı bu kısımda İslamofobi tanımı, İslamofobi türleri, İslamofobi'nin gelişim süreci ve yayılması, İslamofobi ile ilgili kavramlar, İslamofobi ile mücadele konuları araştırılmaktadır.

2.1.1. İslamofobi Tanımı

Yalın bir tanımla İslamofobi 'İslam'a, Müslümanlara ve onlarla ilgili durumlara karşı duyulan korku ya da önyargılı görüş' şeklinde açıklanmaktadır (Er ve Ataman, 2008: 755). İslam dinine karşı önyargılı yaklaşım ve Müslümanlara karşı olan olumsuz tutum, İslamofobi'nin temelini oluşturmaktadır. Yapılan tanımda yer verilen durumlar da bunu destekler nitelikte görünmektedir.

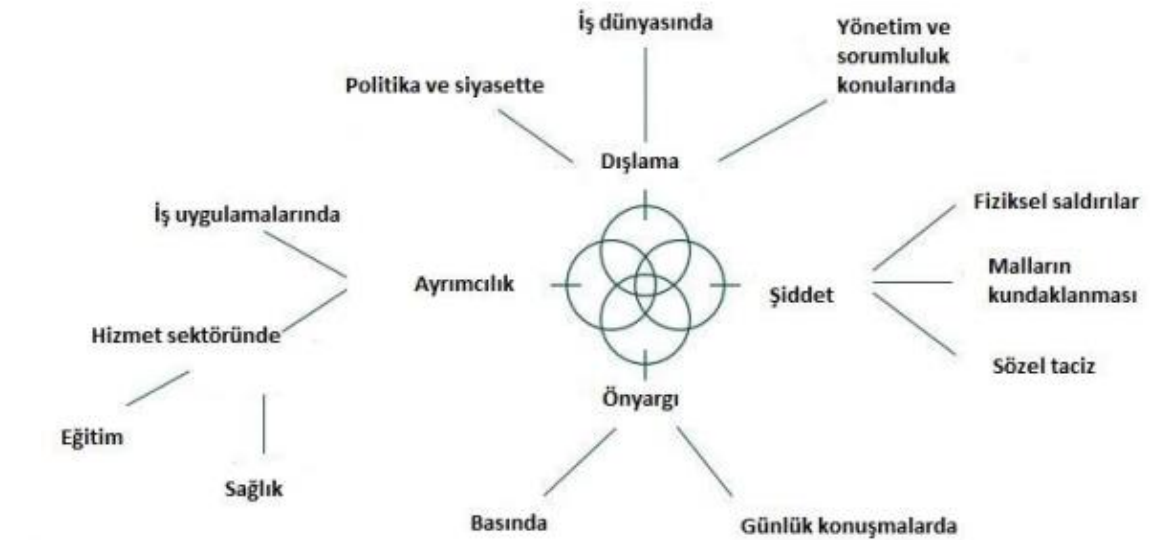
“İslamofobi genel olarak Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlar, ayrımcılık, fiziksel rahatsızlık ve medyadaki iftiralar, sözlü ve fiziksel saldırganlık eylemleri ile gösterilmektedir” (Karşlı, 2013: 81). İslamofobi kapsamında hangi tutum ve davranışların yer aldığının anlaşılması bakımından bu tanımda yer alan hususların bilinmesinde fayda vardır.

Başka bir tanımda İslamofobi şöyle açıklanmıştır: “İslamofobi kavramı, İslam dinine ve Müslümanlara karşı duyulan ön yargıya ve ayrımcılığa dayalı korkuyu ifade etmektedir” (Temel, 2019: 94). Bu tanımda değinilen bilgilerden hareketle İslamofobi’nin Müslümanların dışlanması, Müslümanlara şiddet uygulanması, Müslümanlara yönelik ayrımcı uygulamaların açıklanmasında kullanılan bir kavram olduğu söylenebilir.

Batı dünyası başta olmak üzere dünyada İslam karşıtı eğilimlerin varlığı, İslamofobi’nin açıklanmasında önemli bir yere sahiptir. Müslüman olan bireylerin görüşleri sebebiyle ayrımcı uygulamalara ya da muameleye maruz kalması İslamofobi’yi açıklamada merkezi konumda yer alır (Aslan, 2021: 3) ve yapılan tanımlar da bu hususlar etrafında şekillenmektedir.

İslamofobi hakkında yapılan tanımların benzerlik göstermesi sebebiyle daha fazla tanıma yer verilmesi yerine tanımlardaki ortak noktalara değinilmesi tercih edilmiştir. İslamofobi tanımlarında; ırkçılık, yabancı düşmanlığı, İslam düşmanlığı, ayrımcılık, önyargı, dışlama gibi kavramların varlığı gözlenmektedir (Kirman, 2010: 22). Bu kavramların birbirleriyle büyük oranda yakın ilişki içinde olması, İslamofobi’nin kapsamına dair fikir vermektedir.

Aşağıdaki şekilde İslamofobi’nin kavramsal çerçevesi kapsamında yer alan hususlar hakkında bilgiler yer almaktadır.

Şekil 2.1 İslamofobi'nin Kavramsallaştırılması (Kepenek, 2016: 2)

Şekil 2.1'de yer alan bilgilerden hareketle farklı sektörlerdeki çeşitli uygulamalarda İslamofobi ile ilgili tutum ve davranışlar etkili olmaktadır. Fiziksel, sözel, psikolojik şiddet türlerinin kullanılması, İslamofobi kapsamında yer almaktadır. Önyargı, dışlama ve ayrımcı tutumun şiddetle bir araya gelmesi İslamofobi kavramını ortaya çıkarmakta ve geliştirmektedir.

İslamofobi, çelişkili ve ayrılıkçı bakış açılarının bir ürünü olarak ortaya çıkan ve gelişen bir kavram niteliği taşır. İslamofobi, İslam'dan korku ve nefretin yanı sıra Müslümanlardan korkma, hoşlanmama ve nefret etme gibi hususlar etrafında tanımlanmaktadır (Bleich, 2011: 1583).

2.1.2. İslamofobi Türleri

İslamofobi türleri, İslamofobik suçlara göre şekillenmektedir. İslam dinine karşı önyargılı yaklaşılması, Müslümanlara ırkçılık yapılması, Müslümanlara karşı şiddet suçlarının işlenmesi, Müslümanların ayrımcılığa uğraması, Müslümanların nefret suçlarının hedefi haline gelmesi İslamofobik saldırılar arasında yer almaktadır.

(Hıdırlıgil, 2020: 96). Bu saldırılara göre İslamofobi türleri ortaya çıkmakta, başka bir deyişle İslamofobi'nin neleri içerdiği belirlenmektedir. İslamofobi türleri gereğince değinilen saldırıların büyük çoğunluğunda mağdurların kadın olduğu göz ardı edilmemesi gereken bir ayrıntıdır.

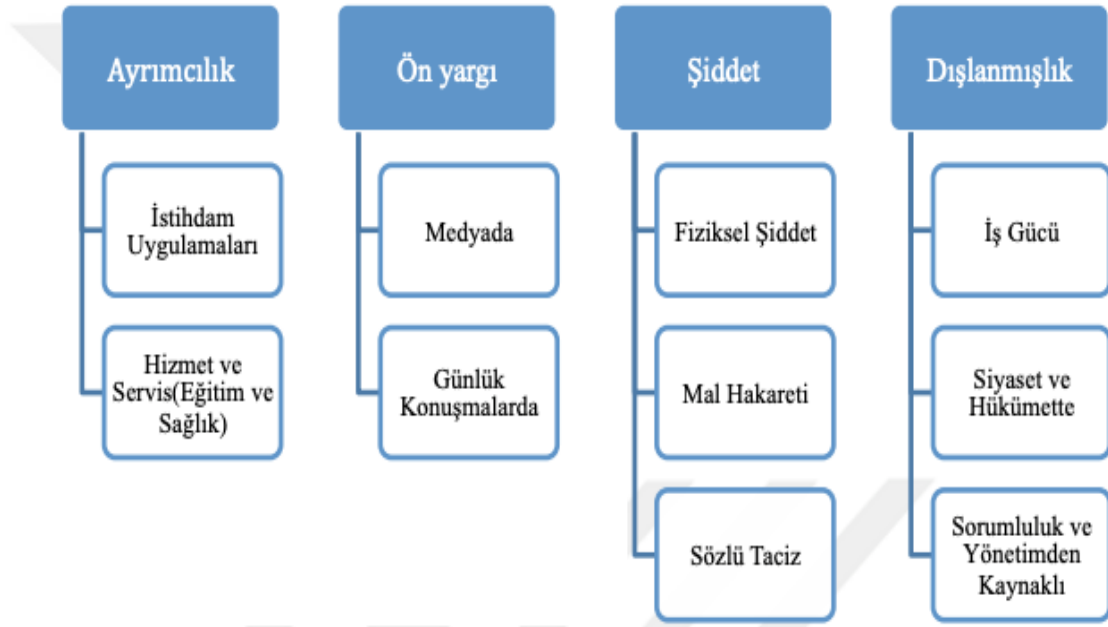
Düşünsel ve davranışsal kalıplar, İslamofobi türlerini şekillendiren bir unsur niteliği taşır. Aşağıda İslamofobi kapsamında yer alan düşünsel ve davranışsal kalıplar sıralanmaktadır (Samur, 2016: 300):

- i. İslam dini statiktir.
- ii. İslam dini başka kültürlerle ortak değerleri barındırmaz ve onlarla etkileşim halinde olmaz.
- iii. İslam dini cinsiyetçidir.
- iv. İslam dini ilkeldir.
- v. İslam dini irrasyoneldir.
- vi. İslam dini tehditkardır.
- vii. İslam dini terör destekçisidir.
- viii. İslam dini medeniyetler çatışmasına neden olmaktadır.
- ix. İslam dini saldırgandır.
- x. İslam dini siyasi bir ideolojidir.
- xi. İslam dini çıkarlar için kullanılmaktadır.

Sıralanan maddelerden anlaşılacağı üzere Batı tarafından İslam dinine karşı gerçek dışı pek çok olumsuz yaklaşım dile getirilmektedir. İslam dinini kötü göstermek için

başvurulan bu yalanlar, aynı zamanda İslamofobik saldırılar için de toplumu harekete geçirmede etkisini göstermektedir. İslam dinine yönelik bu düşüncelerin dile getirilmesi, İslam'a ve Müslümanlara karşı önyargının varlığını göstermektedir. Değinilen düşünsel ve davranışsal kalıpların her birisi İslamofobi türleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu düşünsel ve davranışsal kalıplar aynı zamanda insanların neden İslamofobik saldırılar gerçekleştirdiği sorusuna yanıt niteliği taşır.

İslamofobi türlerine dair aşağıdaki şekilde yer alan bilgiler, davranışları da içerecek şekilde örnekler içermektedir.

Şekil 2.2 İslamofobi Türleri (Karakuş, 2019: 9)

Şekil 2.2’de görüldüğü üzere İslamofobi türlerinde ayrımcılık, önyargı, şiddet ve dışlanmışlık kapsamında yer alan uygulamalar bulunmaktadır. Ayrımcılık, Müslümanların istihdam edilmesi, eğitim-sağlık gibi hizmetleri içerebilir. Önyargı, medya görülmekle birlikte günlük konuşmalarda da yer edinmiş durumdadır. Şiddet, fiziksel şiddet olabileceği gibi hakaret ve sözlü taciz şeklinde de olabilir. Dışlanmışlık

ise siyasette, işgücünde, yönetim kademelerinde gözlenmektedir. İslamofobi'nin hayatın her alanında görülebildiği bu bilgiler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

İslamofobi türlerini meydana getiren davranışlar arasında kundaklama, duvar yazısı ile tehdit etme, vandallık, tehdit içerikli mektup ya da mail atma, camilere domuz başı koyma yer almaktadır (Van der Valk, 2017: 12). Müslümanlara karşı yapılan bu ayrımcı davranışlar, ayrımcılığın boyutunu göstermekle birlikte doğrudan suç işlendiğini ortaya koymaktadır.

2.1.3. İslamofobi'nin Gelişim Süreci ve Yayılması

Müslüman olmayan toplumlarda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) İslam dinini tebliğ ederken savaşıma yolunu tercih eden bir peygamber imajıyla yansıtılmaya çalışılmıştır (Aksu, 2016: 2314). Bu durum İslamofobi'nin başlangıcının dayandırıldığı başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. İslamofobi'nin geçmiş dönemlerden başlayan ve yakın dönemde tekrar ortaya çıkan bir sorun olduğunu desteklemesi bakımından bu bilgiler önemlidir.

İslamofobi'nin gelişim süreci ve yayılması, çoğunlukla 11 Eylül 2001 olayları ile ilişkilendirilir. Bu dönemden itibaren İslamofobi'nin gelişiminin ivme kazandığı bir gerçektir. Ancak yine de İslamofobi'nin varlığının ve gelişiminin çok daha eski yüzyıllara uzandığını söylemek yanlış olmayacaktır. 11 Eylül olayları, İslamofobi konusuna popülerlik kazandırmıştır (Kirman, 2010: 23). Ancak 11 Eylül öncesinde bazı gelişmelerin batıda İslamofobi'nin oluşumu ve gelişiminde etkisi olduğu bilinmektedir. Bu olaylara Arap-İsrail savaşları, 1973 petrol krizi, 1979 İran devrimi örnek olarak verilebilir (Kaya, 2011: 4).

Avrupa ülkelerinde Müslüman nüfusun varlığı ve gelecekteki tahminler İslamofobi'nin gelişmesi, yayılması sürecinde etkili olmuştur. Aşağıdaki tabloda bazı Avrupa ülkelerinde 2010 yılındaki Müslüman nüfusu ve 2020 yılı tahminleri derlenmiştir.

Tablo 2.1 Avrupa Ülkelerinde Müslüman Nüfus (2010-2050)

Ülke	Yıl	Toplam Nüfus (bin)	Müslüman Nüfus Oranı (%)
Avusturya	2010	8.390	5.4
	2050	8.460	8.9
Belçika	2010	10.710	5.9
	2050	11.120	11.8
Danimarka	2010	5.550	4.1
	2050	5.820	8.5
Fransa	2010	62.790	7.5
	2050	69.300	10.9
İrlanda	2010	4.470	1.1
	2050	6.640	3.0
İtalya	2010	60.550	3.7
	2050	56.080	9.5
Lüksemburg	2010	510	2.3
	2050	520	2.3
Norveç	2010	4.880	3.7
	2050	5.850	8.9
Portekiz	2010	10.680	0.3
	2050	8.690	1.3
İsveç	2010	9.380	4.6
	2050	10.960	12.4
İsviçre	2010	7.660	4.9
	2050	7.860	7.6
Birleşik Krallık	2010	62.040	4.8
	2050	68.610	11.3
Finlandiya	2010	5.360	7.5
	2050	5.570	10.9
Hollanda	2010	16.610	6.0
	2050	17.050	9.4
Almanya	2010	82.300	5.8
	2050	70.220	10
İspanya	2010	46.080	2.1
	2050	52.310	7.5

Tablo 2.1'e göre (Samur, 2017: 150) birkaç istisna dışında Avrupa ülkelerindeki Müslüman nüfusun 2050 yılında artması beklenmektedir. Buna karşın Müslüman nüfusun toplam nüfusa oranının her ülke için artış göstereceği ve bu artışın önemli bir düzeyde olacağı görülmektedir. Ortaya çıkması beklenen bu durum, Müslümanlara karşı İslamofobik saldırılar yapılmasında etkili olmakta, Batı toplumlarında İslamofobi'nin yayılmasında belirleyici rol oynamaktadır.

Müslümanların tarihte fetih ve İslam'ı yayma amacıyla Avrupa'ya yönelmeleri günümüzde Müslümanların Avrupa'daki varlığına karşı bakış açısını etkilemektedir. Yakın geçmişte Müslüman işçi, öğrenci ve mültecilerin Avrupa'ya gelişleri, Avrupa'da Müslüman nüfusu başlığı altında İslamofobi'nin yayılmasında etkisini göstermektedir (Turan, 2005: 203).

Batı değerlerine İslam dininin uzak olduğu düşüncesi, İslamofobi'nin gelişmesi ve yayılmasında etkili olmuştur (Devran ve Tanır, 2019: 163). Böyle bir düşünce, İslam dinine karşı önyargılı yaklaşımın ürünüdür. 2000'li yıllarda bu düşüncenin etkileriyle birlikte Müslümanlara karşı saldırılar yapılmıştır. Fiziksel saldırılar, camilere yönelik tehditler, karikatür olayları gibi gelişmeler bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Müslümanları hedef gösteren hareketlerin gelişmesi, 1990'lı yıllarda artış göstermiş ve 11 Eylül 2001 olayları ile birlikte iyice hızlanmıştır. ABD'de büyük bir hızla yayılan İslamofobi, Avrupa ülkelerinde de gelişim göstermiş ve giderek daha yaygın hale gelmiştir (Kabakcı, 2017: 2). 21.yüzyılda İslamofobi'nin yayılmaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

2.1.4. İslamofobi ile İlgili Kavramlar

Daha önceki kısımlarda İslamofobi hakkında yapılan tanımlar ve verilen bilgiler, İslamofobi ile ilgili kavramları içermektedir. Yine de ayrı bir başlık altında İslamofobi ile ilgili kavramlara değinilmesi gerekli görülmüştür. Cihat, İslamofobi ile ilgili kavramlardan birisidir ve gerek Müslümanlar gerekse Gayrimüslimler tarafından cihadın yanlış anlaşılması söz konusudur. Cihat, Kur'an'da hayata yayılan genel konularda iyi işler yapma ve bencilliğe direnmekle ilgili iken silahlı mücadeleden ibaret olduğu şeklinde bir yanlış anlaşılma vardır (Karslı, 2013. 84). Dolayısıyla İslamofobi'nin ortaya çıkmasında ve gelişim sürecinde cihat kavramının önemli bir yeri bulunmaktadır. İslamofobi ile ilgili kavramlar arasında cihada yer verilmesi de bu yönüyle gereklidir.

Dünyanın pek çok yerinde İslamofobi yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte ırkçılık, nefret suçları, İslam karşıtlığı gibi gelişmelerin etkisi büyüktür. Dolayısıyla bu

kavramlar İslamofobi ile ilgili kavramlar arasındadır. Avrupa'daki ülkelerin büyük çoğunluğunda ırkçılık ceza gerektiren bir suç olmakla birlikte İslam karşıtlığına dayanan ırkçı eylemlerin farklı gerekçelerle ırkçılıkla ilgili kanunlar kapsamında olmadığı görülmektedir (Er ve Ataman, 2008: 759).

İslamofobi hakkında yapılan araştırmalarda ele alınan konular, İslamofobi ile ilgili kavramlar konusunda fikir vermektedir. Bunlardan bazıları aşağıdaki tablo üzerinde gösterildiği gibidir.

Tablo 2.2 İslamofobi ile İlgili Yapılan Tez Çalışmaları

Tez Adı	Tez Türü	Yazarı	Yapıldığı Üniversite	Yılı
Post-Kolonyal Dünya Sisteminde İslamofobi ve Kültürel İrkçilik	Yüksek Lisans	Ozan Çağır Şiye	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler (İng.) Bilim Dalı	2015
İngiltere ve Fransa'nın İslamofobi Açısından Karşılaştırılması: British National Party, United Kingdom Independence Party ve Fransız Front National Partisi Örnekleri	Yüksek Lisans	Yılmaz Balcı	Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı	2014
Amerikan Medyasında 11 Eylül Sonrası İslamofobik Önyargı	Yüksek Lisans	Nasa'i Muhammad Gwadabe	Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2014
11 Eylül Saldırıları ve İslamofobi: ABD ve Avrupa'da Görülen İslam Karşıtı Eylem ve Hareketlerinin Nedenleri ve Sonuçları	Yüksek Lisans	Murat Erdin	İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2015
Avrupa Birliği Ülkelerinde İslamofobi	Yüksek Lisans	Mustafa Kemal Sayar	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı	2014
Yükselen İslamofobi'nin Avrupa Kimliğine Etkisi	Yüksek Lisans	Tanju Deniz	Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2014
İslamofobi: Bir İrkçilik Türü ve Nefret Suçu	Yüksek Lisans	Hilal Barın	Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı	2014
Batı'da İslamofobi ve Kilise	Yüksek Lisans	Mustafa Arif Ayık	Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı	2013
İslamofobi Kavramsal ve Sosyolojik Yaklaşım	Yüksek Lisans	Ebru Şeref	Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı	2010
Avrupa'da Müslümanlar ve İslamofobi (Hollanda Örneği)	Yüksek Lisans	Hasan Gökmen	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı	2010

Tablo 2.2’de görüldüğü üzere (Şen, 2016: 45) İslamofobi hakkında yapılan çalışmalarda sosyoloji, nefret suçu, ırkçılık, önyargı, kültürel ırkçılık gibi kavramlar odak noktasında yer almaktadır. Bu kavramlar aynı zamanda İslamofobi ile ilgili kavramlar kapsamında değerlendirilmeye müsaittir.

İslamofobi ile ilgili kavramlar kapsamında Müslümanların davranışlarını İslam’a mal etme konusunun dikkate alınması gerekmektedir. Müslüman bir kişi ya da kitle, ulusal direnişleri için şiddete başvurabilir ve bu noktada İslam dini rol oynamayabilir. 1960 ve 1970’li yıllarda Filistinli Müslümanların İsrail’e karşı olan eylemleri buna örnek olarak verilebilir (Berger, 2006: 16).

2.1.5. İslamofobi ile Mücadele

İslamofobi ile mücadelede Müslümanlara düşen, İslamiyet’i doğru kaynaklardan öğrenerek öğrendiklerini gündelik yaşamlarına yansıtmaktır. Batı toplumlarına İslam dininin doğru bir şekilde anlatılması ve iletişim kanallarının aktif biçimde kullanılması İslamofobi ile mücadelede önemli bir adımdır. Kurulan diyaloglar önyargıların terk edilmesine katkı sağlayacaktır. Kitleleri peşinden sürükleyen bireylerin (siyasi liderler gibi) kullandıkları dil, İslamofobi ile mücadele edilmesinde temel belirleyicilerden bir tanesi olarak görünmektedir (Aslan, Kayacı ve Ünal, 2016: 459).

Tablo 2.3 İslamofobi ile Mücadele Konuları ve Sorumlu Kuruluşlar

Konusu	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar
İslamofobinin Batı içi bir tartışmaya doğru taşınması	YÖK	Dışişleri Bakanlığı AB Bakanlığı Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Düşünce Kuruluşları STK'lar
İslamofobi tanımının ve kapsamının etkili bir şekilde yapılması	YÖK	Dışişleri Bakanlığı AB Bakanlığı Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Düşünce Kuruluşları STK'lar
OSLO katliamının birkaç dilde hazırlanan bir Belgesel ile dünya kamuoyuna duyurulması	TRT	Dışişleri Bakanlığı
Oslo katliamının yapıldığı 22 Temmuz gününün İslamofobi ile mücadele günü ilan edilmesi	Dışişleri Bakanlığı	Norveç Hükümeti BM İslam İşbirliği Teşkilatı
Oslo katliamında hayatını kaybedenler için anıt dikilmesi	Dışişleri Bakanlığı	Norveç Hükümeti
Avrupa'daki Müslüman azınlıkların İslam karşıtı olaylara tepkilerini demokratik yollardan vermelerinin sağlanması	Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı	Dışişleri Bakanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, STK'lar
Avrupa'daki Müslüman azınlıkların İslam karşıtı olaylara tepkilerini demokratik yollardan vermelerinin sağlanması	Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı	Dışişleri Bakanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, STK'lar
Müslüman ve göçmen azınlıkların seçimlere en üst düzeyde katılımının sağlanması	Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı	Dışişleri Bakanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, STK'lar

Tablo 2.3 (Devamı)

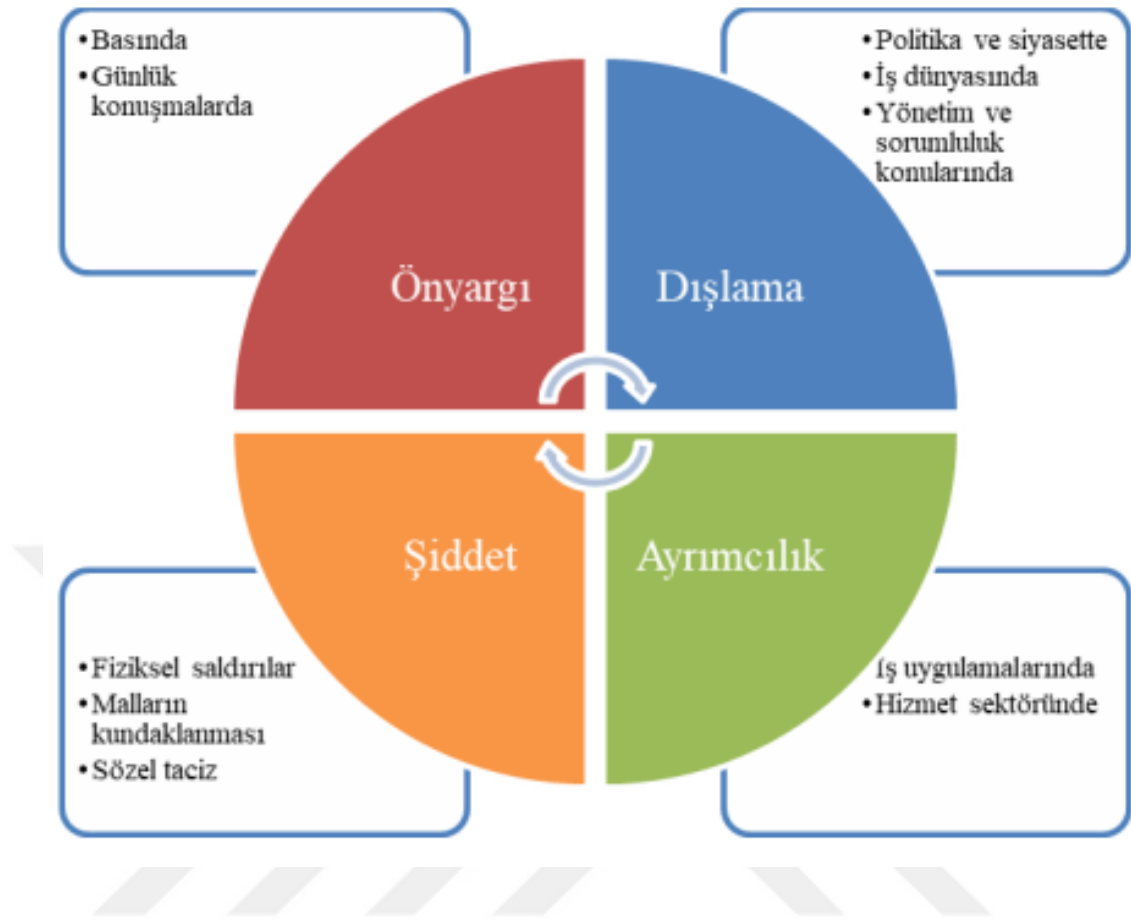
Anti ayrımcılık adına siyasette ve medyada zaman zaman kampanyalar düzenlenmesi	Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı	Dışişleri Bakanlığı AB Bakanlığı TRT STK'lar
Siyasi partilerin "İrkçi Olmayan bir Toplum için Avrupa Siyasi Partileri Şartı"nı imzalayıp uygulamalarının teşvik edilmesi	AB Bakanlığı	TBMM
AB Ülkelerinde İslamofobi ile mücadele merkezleri kurulması	AB Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı AB Komisyonu
Ayrımcılıkla mücadele direktiflerinin tam olarak uygulanması	AB Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Başkanlığı
Ayrımcılıkla mücadele kapsamında Avrupalı Müslüman vatandaşlara ve göçmenlere ve Avrupalı kamu görevlilerine eğitimler verilmesi ve verdirilmesinin sağlanması	AB Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı Adalet Bakanlığı Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı
İslam İşbirliği Örgütü bünyesinde İslamofobi ile mücadele fonu kurulması	Dışişleri Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Maliye Bakanlığı

Tablo 2.3'te görüldüğü üzere (Şen, 2016: 66-67) İslamofobi ile ilgili olayların duyurulmasında sorumlu kuruluşlar arasında YÖK, Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı yer almaktadır. Bu kurumlar tarafından yapılacak olan işbirlikleri, İslamofobi ile mücadele edilmesinde alınacak sonuçları etkileyecektir.

İslamofobi ile mücadelede medeniyetler ittifakı, kültürler ve inançlar arası diyalog gibi hususların önemli bir yeri vardır (Ergül, 2015: 331). İslamofobi ile mücadele edilmesinde sürdürülebilir bir başarı sağlanabilmesi için diyalogların etkili olması beklenmektedir. Toplumların hassas olduğu konulara özen gösterilmesi, İslamofobi ile mücadelede kritik bir konumda bulunduğu için diyalog kurulmasına çaba gösterilmesinde fayda vardır.

Müslümanlara yönelik olarak gerçekleşen ayrılıkçı saldırıların önlenmesi adına İslamofobi ile mücadele kritik öneme sahiptir. Bu noktada öncelikle yapılması gereken terör ve İslam arasında bağlantı olduğu algısını çürütmektir. Özellikle 11 Eylül 2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırıları, İslami terör ifadesinin yaygınlaşmasına ve İslamofobi'nin artmasına neden olmuştur (Aktaş, 2017: 141). Terör örgütlerinin İslam'ı kullanması, Batı ülkelerine zarar verdiği gibi İslam ülkelerine de zarar vermiştir. Müslüman toplumların ve ülkelerin bu konuda yeterince kamuoyu oluşturmadığını söylemek mümkündür ve İslamofobi ile mücadelede bu husus dikkate alınmalıdır.

İslamofobi'nin göstergeleri, mücadelede dikkate alınması gereken hususları işaret etmesi yönüyle faydalıdır ve aşağıdaki şekil üzerinde temel göstergeler yer almaktadır.

Şekil 2.3 İslamofobi'nin Göstergeleri

Şekil 2.3'te yer alan bilgilere göre (Şahin, 2019: 11) İslamofobi'nin göstergeleri, önyargı, ayrımcılık, dışlama, şiddet kategorilerinden oluşmaktadır. Önyargı kapsamında günlük konuşmalar ile basındaki içerikler ile ilişkili örnekler görülebilir. Dışlama; siyaset, çalışma hayatı, yönetim, sorumluluk alanları konularını içermektedir. Şiddet kapsamında ise fiziksel saldırılar, kundaklama, sözel taciz eylemleri yer almaktadır. Ayrımcılık ise iş uygulamalarında, hizmet sektöründe ve hayatın çeşitli alanlarında kendisini göstermektedir.

Dünyada yaşanan gelişmelere bakıldığında İslam düşmanlığı kapsamında Müslümanlara yönelik uygulanan suçlar, nefret suçu kategorisinde değildir. Son yıllarda sıkça yaşanan örneklerden de anlaşılacağı üzere bu konuda yasal bir

yaptırımın olmaması önemlidir. Örneğin Antisemitizm konusundaki yasal yaptırımlar, bu konuda işlenen suçlara dair önemli bir caydırıcı etkiye sahiptir. Dolayısıyla İslamofobi ile mücadelede Müslümanlara karşı işlenen suçların nefret suçu olarak değerlendirilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Sadece yasal yaptırımlar konusunda yürütülen çalışmalar, İslamofobi ile mücadele edilmesinde yeterli olmamakla birlikte iyi bir adım niteliği taşımaktadır (Kepenek, 2016: 9).

İslamofobi ile mücadele edilmesinde yapılması gerekenler farklı tarafların koordine şekilde çalışmasıyla başarılı olacaktır. Bu süreçteki bazı stratejileri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Aslan, Kayacı ve Ünal, 2016: 459):

- i. Tüm toplumlarda birlikte yaşama ilkeleri açık bir biçimde belirlenmeli ve herkesin kendisini özgürce ifade edeceği bir model oluşturulmalıdır.
- ii. Toplum genelinde korku ve nefretin aşılması için çalışmalar yapılmalıdır.
- iii. Avrupalı vatandaşların göçmenlerle bir arada yaşama konusunda kendilerini gözden geçirmeleri sağlanmalıdır.
- iv. Ötekileştirici söylem ve davranışlardan uzak durulmalıdır.
- v. Siyasetçilerin yapıcı bir yaklaşım benimsemesi ve buna yönelik politikalar uygulamaları için çalışılmalıdır.
- vi. Evrensel düzeyde insani değerler sistemi oluşturulmalıdır.
- vii. Medya araçları ve sosyal medya etkin bir şekilde kullanılarak Müslümanlara yönelik oluşturulmaya çalışılan kötü imajın engellenmesi için çalışmalar yürütülmelidir.
- viii. İslam dini ve Müslümanlara yönelik önyargılı yaklaşımın terk edilmesi için girişimler koordine bir biçimde yürütülmelidir.

- ix. Terör tanımı gözden geçirilerek İslam dini ile terörün bir arada kullanılmasına engel olunmalıdır. Bu sayede teröristlerin dini istismar etmelerinin önüne geçilmesi mümkündür.
- x. Toplumlar arasında iletişim kanallarının oluşması için politikalar geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.
- xi. Uluslararası düzeyde bütüncül yaklaşımlar benimsenmeli ve işbirlikleri yapılmalıdır.
- xii. İslam dininin Batı toplumlarına doğru bir şekilde anlatılması İslamofobi ile mücadelede önemli hususlardan birisidir.

Görüldüğü üzere İslamofobi ile mücadelede çok yönlü bir yaklaşımla hareket edilmeli, bütüncül bir bakış açısıyla çözüm üretilmelidir.

Batı ülkelerinin terörle mücadele vurgusu yaparken İslam dinini terörle bağdaştırma söylemlerinden vazgeçmesi, İslamofobi ile mücadelede değerli bir adım niteliği taşır. Çünkü Batı ülkeleri ile Müslüman ülkeler terörle uluslararası düzeyde mücadele konusunda işbirliği içerisindedir. Batı ülkeleri ile Müslüman ülkelerin terörle mücadelede yaptıkları işbirliklerini İslamofobi ile mücadele ederken de göstermesi halinde geçmişten bugüne İslam ve Müslümanlarla ilgili görülen önyargılar engellenebilir (Ergül, 2015: 331). İslamofobi ile mücadele stratejilerinde bunların birer seçenek olarak değerlendirilmesinde fayda vardır.

Uluslararası kurum ve kuruluşların İslamofobi ile mücadeleye katılımları son derece önemlidir. Birleşmiş Milletler tarafından 15 Mart 2022’de alınan karara göre artık 15 Mart günü Uluslararası İslamofobi ile Mücadele Günü ilan edilmiştir (www.aa.com.tr). Yeni Zelanda’da 15 Mart 2019 günü 51 Müslümanın camide katledilmesi sebebiyle 15 Mart tarihi seçilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından alınan bu karar son derece önemli olmakla birlikte ulusal ve yerel derneklerin İslamofobi ile mücadeleye katılımlarını teşvik etmede rol oynayacak niteliktedir.

2.2. Modern Çağda İslamofobi

Modern çağda İslamofobi, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ivme kazanmıştır (Mencet, 2018: 192). İslamofobi'nin artmasında modern dönemde yaşanan gelişmelerin inceleneceği bu kısımda dinsel giysi ve İslamofobi, medya ve İslamofobi, sosyal medyada İslamofobi, İslamofobik söylemler konularına yönelik açıklamalar getirilmektedir.

2.2.1. Dinsel Giysi ve İslamofobi

Dinsel giysi, Batı toplumları tarafından Müslüman kadınların aşağılanması içeren konulardan bir tanesidir. Kültür-din temelli bir bakış açısıyla Müslüman kadınların giyim tarzları eleştirilmekte, bu durum İslamofobik bir söylem olarak kullanılmaktadır (Hıdır, 2017: 40). Oysaki herkes istediği şekilde giyinmekte özgürdür. Ancak İslam karşıtlığı politikaların etkisiyle birlikte Müslüman kadınların dini giysileri modern dönemde İslamofobi ile ilgili örneklerde sık karşılaşılan bir yapıdadır. Çalışma kapsamında araştırma yapılacak olan Belçika'da başörtüsü yasağının bulunması dinsel giysi ve İslamofobi konusunda örnekler arasındadır. Haziran 2020'de Belçika Anayasa Mahkemesi Tarafsızlık Yasası çerçevesinde aldığı kararla yükseköğretimde dini sembollerin yasaklanmasını meşrulaştırdı. Bu karar en çok başörtülü üniversite öğrencilerini etkileyecek (<https://www.setav.org/odak-belcikada-yuksekokul-egitiminde-basortusu-yasagi/>).

Müslüman olmayan toplumlarda dini giysi ve İslamofobi, Müslümanların ötekileştirilmesi için yürütülen çalışmaların bir sonucudur. Özellikle göçmen nüfusun yoğun olduğu ülkelerde bu yönde örneklerin çok yaşandığı bilinmektedir. “Amerika’da Müslüman göçmen nüfusunun artması ile geleneksel semboller, giyim kuşam tarzları, aksesuarlar ve hatta kullanılan farklı diller İslami semboller olarak algılanmıştır. Medyada çizilen terörist imajının kıyafetleri farklı göçmen gruplarının geleneksel kıyafetlerine benzemektedir” (Hıdırlıgil, 2020: 147). Görüldüğü üzere İslam dininde yer alan dinsel giysilerin terör ile ilişkilendirilmesi ve böylece yabancı düşmanlığının körüklenmesi, İslamofobi ile ilişkilidir. Irkçılık hareketlerinin son

yıllarda yükseldiği Batı toplumlarında dinsel giysi üzerinden Müslümanlara yönelik aşağılayıcı ve saldırgan yaklaşım giderek yaygınlaşmaktadır.

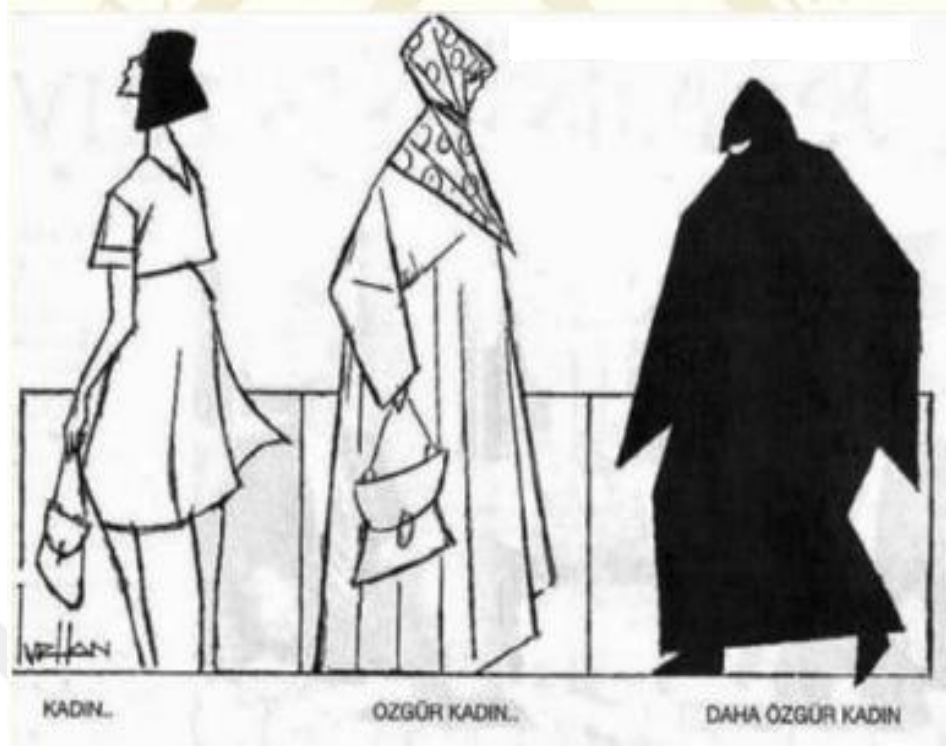
İslam dinine karşı duyulan önyargı, İslamofobi kapsamında yer alan süreçleri açıklamada önemli bir yere sahiptir. Batı tarafından bilinçli olarak yürütülen İslam karşıtı propagandalar, İslamofobi'nin yayılmasında etkili olmuştur. Müslümanların kıyafetleri, İslamofobik saldırılarda yaygın şekilde ön plana çıkmaktadır. Erkeklerin cübbe ve sarık gibi kıyafetlerle gündeme geldiği bilinmekle birlikte çoğunlukla kadınların kıyafetleri üzerinden İslamofobik saldırılar yürütülmesi söz konusu olmaktadır. Yapılan saldırılarla Müslümanlar yobazlık, bağnazlık, terörizm ile ilişkilendirilmektedir (Temel, 2019: 105).

Aşağıdaki fotoğraf üzerinde dinsel giysi ve İslamofobi kapsamında yer alan bazı karikatürler paylaşılmıştır. Bunlar¹⁻²⁻³:

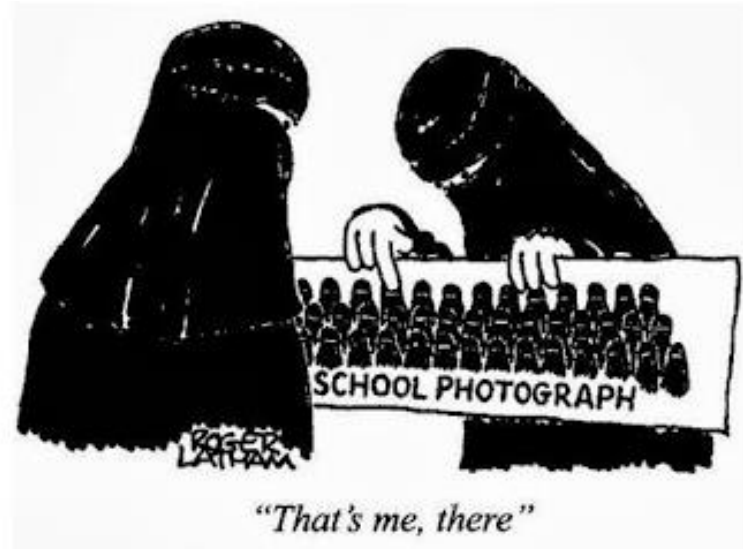
¹ Bayraklı ve Yerlikaya, 2017: 63.

² <https://www.irreligious.org/2013/10/funny-islam-joke-cartoons.html> , Erişim Tarihi: 21.08.2022.

³ <https://www.irreligious.org/2013/10/funny-islam-joke-cartoons.html> , Erişim Tarihi: 21.08.2022.

Şekil 2.4 Dinsel Giysi ve İslamofobi Karikatür-1

Şekil 2.5 Dinsel Giysi ve İslamofobi Karikatürü

Şekil 2.6 Dinsel Giysi ve İslamofobi Karikatürü

Yukarıdaki görsellerde kadınların giyim tarzları sebebiyle ötekileştirilmesi söz konusudur. Dini giysi, İslamofobi ile ilgili sıkça başvurulanan konulardan birisidir. Büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede dahi bu ve benzer örnekler yer almakta iken Batı toplumlarında daha ağır söylem ve örneklerin yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Oysa Batı toplumlarında sık sık özgürlük vurgusu yapılmaktadır ve herkes istediği şekilde giyinmekte özgürdür. İslamofobi ile ilgili bu örneklerden de anlaşılacağı üzere İslamofobik söylemler, savunulan özgürlüklerle temelde çelişki içerisinde görünmektedir. Son yıllarda yaşanan deneyimler göstermiştir ki dinsel giysi yani tesettür, Batı toplumlarında nefret ve şiddet sebepleri arasında yer almaktadır. Avrupa'nın farklı bölgelerinde çarşaf giyen Müslüman kadınlara yönelik şiddet vakaları yaşanmaktadır. Örneğin Londra'da çarşaf giyen kadınlara uygulanan şiddet yüzde 60 oranında artış göstermiştir (Özüdoğru Erdoğan, 2019: 642). Bu da dinsel giysi ve İslamofobi arasındaki ilişkiyi açıklamada yardımcı örneklerden birisidir.

İbadethanelere özellikle camilere yapılan saldırılar, modern çağda İslamofobi konusunda değinilmesi gereken hususlardan bir tanesidir. Müslümanların

ibadethanelere giderken İslam dinine uygun kıyafetleri tercih etmeleri sebebiyle camilere yapılan saldırılar bu kısımda ele alınmıştır. Camilere tehdit içerikli mesajların yazılması, camilerin tahrip edilmesi ya da camilere ve içindeki Müslümanlara doğrudan hedef alan saldırılar yapılması (2019 Yeni Zelanda örneği gibi) modern çağda İslamofobi ve cami konusunda göz önünde bulundurulması gereken konular arasındadır (Er ve Ataman, 2008: 762).

2.2.2. Medya ve İslamofobi

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmaya başlamasından itibaren medya, kamuoyu oluşturmada temel araç konumundadır. Yakın dönemde medya, haber verme ve bilgilendirme fonksiyonu yerine kamuoyu ve algı oluşturma fonksiyonu ile kullanılmaktadır. İslamofobi de bu yönde kullanımın yaygın olduğu alanlardan birisidir. Özellikle Avrupa’da medyanın İslamofobi konusunda çalışmalar yaptığı ve çalışmaları kamuoyuna servis ettiği bilinmektedir (Kaya ve Akıncı, 2018. 86). Böyle bir yaklaşımla medya için İslamofobi’yi besleyen kaynaklardan birisidir değerlendirmesi yapılabilir.

11 Eylül saldırılarının ardından medyada yer alan haberler, İslamofobi’nin hızlı bir şekilde artmasına neden olmuş, yaşanan olayların temel sorumlusu olarak Müslümanlar gösterilmiştir. 11 Eylül sonrasında medya İslamofobi’yi siyasi, sosyal, teolojik açıdan etkilemiştir. Bu dönemden itibaren medyanın İslamofobi üzerindeki etkisi başlıca sorun alanlarından bir tanesi halini almıştır (Temel, 2019: 95).

Medyanın İslamofobi’nin yayılmasındaki etkisini göstermede aşağıdaki tabloda yer alan örnek yardımcı rol üstlenmektedir.

Tablo 2.4 Medya ve İslamofobi Örneği

Gönderinin Türü:	Haber
Kaynak:	SPEISA, http://speisa.com/modules/articles/index.php/item.4076/muslims-outraged-over-h-m-s-lego-design.html?fbclid=IwAR3Z3Fi2FARb6cRBR89WGQONyAz8dBPWu1rPL35Y5ve-8ASvUvnFBGpHc5X8 ,
Siteye Yükleme Tarihi:	28 Ocak 2018
Haber Başlığı:	“Müslümanlar Lego Motifli Çocuk Çoraplarını Rahatsız Edici Bularak H&M Mağazası'na Saldırdılar.”
Haberin Açıklaması:	Gönderideki haberde çok uluslu İsveç giysi firması olan Hennes & Mauritz (H & M) firmasının Lego motifli bir çorap tasarlamaya karar verdikleri; fakat bu tasarımın Arapça ‘Allah’ yazısına benzetildiği için Müslümanlar tarafından tepki çektiği ifade edilmiştir. Bu tepki kapsamında sosyal medya üzerinden firma yetkililerinin özür diledikleri bu çorapların üretimden çektikleri bilgisine yer verilmiştir. Buna rağmen Kuzey Afrika’lı Müslümanların H & M mağazalarına saldırmaya ve yıkıp geçirmeye devam ettikleri söylenmiştir.
Beğenilme Sayısı:	19 (Anti-Islam Alliance) + 50 (Stop Islamization of The World)
Paylaşım Sayısı:	7 (Anti-Islam Alliance) + 35 (Stop Islamization of The World)
Yorum Sayısı:	9 (Anti-Islam Alliance) + 13 (Stop Islamization of The World)

Tablo 2.4’te görüldüğü üzere (Koç, 2018: 228) yapılan habere gelen tepkilerde dünyada İslamlaşmayı durdurma odak noktasında İslamofobik söylemler öne çıkmaktadır. Müslümanların bu yöndeki tepkilerinin terörizm ile birlikte medyada sunulması, medyanın İslamofobi’nin yayılmasındaki ana araçlardan birisi olduğunu

destekler niteliktedir. Yine medyanın kamuoyu oluşturmak adına bu ve benzer yöndeki içerikleri kullandığı değerlendirmesi yapılması yanlış olmayacaktır.

İrkçılık, medyada İşlamofobi'nin yer alma biçimine dair yayın bir örnektir. Mşlman nüfusun artış hızı, medyada Mşlmanlara karşı ırkçılıklar ve İşlamofobik saldırılar konusundaki temel etkenlerden bir tanesidir. Medyada yapılan ırkçılık, Mşlmanları birey olarak hedef aldığı gibi Mşlmanların genelini hedef almaktadır (Speed, 2007: 445).

Sosyal medya ortaya çıkana kadar, medya İşlamofobi'yi besleyen en temel araçlardan birisi olmuştur. Sosyal medyanın ortaya çıkması ve insan hayatının bir parçası olması, 2000'li yılların başında büyük bir hızla gerçekleşmiştir (Vural ve Bat, 2010: 3351). Herkesin içerik retebildiğı bir alan olarak sosyal medya, İşlamofobi ile ilgili paylaşımların daha yoğun olduğı bir alan halini aldığı için sosyal medyada İşlamofobi incelemesi daha önemli hale gelmiştir.

2.2.3. Sosyal Medyada İşlamofobi

Sosyal medyanın İşlamofobi üzerinde etkisi, Mşlmanlara karşı olan tutum ve davranışların sürekli olarak insan hafızasında yer etmesini sağlayacak paylaşımlar şeklindedir. Sosyal medyada üretilen suni korku ve ötekileştirme temalı içerikler, Mşlmanları terörizmle ilişkilendirme konusunda büyük bir etki meydana getirmiştir (Glc ve uhadar, 2017: 73). Sosyal medyanın yaygın bir şekilde kullanılması, etki düzeyinin yüksek olmasında belirleyici konumdadır.

İşlamofobi'nin yayılmasında etkili olan sosyal medya içeriklerinin üretilmesi süreci ve bu süreçte yer alan hususlar aşağıdaki tablo üzerinde gösterildiğı gibidir.

Tablo 2.5 Sosyal Medyada İçerik Üretimi

Fikir/Başlangıç	İçerik	Tasarım
• Fikirlerin gelişimi • Hedef kitlenin belirlenmesi • Konsept • Bütçe ve takvim	• İçerik niteliği ve niceliği • İçerik destekleyici öğeler	• İçerik tasarımı • Görsel-içerik uyumu sağlanması
Teknoloji	Üretim	Kontrol
• Yazılım-donanım seçilmesi	• Yazılım ve donanımın kurulması • Sistemin uyumlu hale getirilmesi	• Güncellemenin yapılması • Bağlantı kontrolü

Tablo 2.5’te görüldüğü üzere (Gürcan ve Kumcuoğlu, 2017: 69) sosyal medyada İslamofobi ile ilgili içerik oluşturulurken hedef kitle belirlenmekte, içerikleri destekleyici öğeler kullanılmaktadır. Görseller ve içerik arasındaki uyum, sosyal medyada İslamofobi konusunda öne çıkan hususlardan bir tanesidir. Bu süreçteki

adımların fikir/başlangıç, içerik, tasarım, teknoloji, üretim, kontrol aşamalarını içerdiği görülmektedir.

Sosyal medyada sık yapılan İslamofobi içerikli paylaşımlardan bazıları aşağıda gösterildiği gibidir⁴⁻⁵.

⁴ <http://islamiccevaplar.com/islamofobi.html> ; Erişim Tarihi: 25.11.2022.

⁵ <https://www.fikriyat.com/fikriyat-ozel/2018/06/08/avusturyanin-kabarik-islamofobi-dosyasi> Erişim Tarihi: 25.11.2022.

Şekil 2.7 Avusturya’da İslam Karşıtı Eylemlerde Kullanılan Görseller

Özellikle geçtiğimiz yıllarda terör örgütü DEAŞ (İŞİD) tarafından Avrupa’da yapılan terör saldırıları sonrasında bu gibi paylaşımların yapılma sıklığının arttığı bilinmektedir. Sosyal medya, İslamofobi’nin güncel bir konu olarak kalması ve toplum hafızasında yer edinmesi bakımından bu paylaşımlar etkilidir. Ayrıca İslamofobi’nin gündelik hayatın bir parçası halini almasında sosyal medyada yapılan paylaşımların etkisinin büyük olduğunun göz ardı edilmemesi gerekir. Bu gibi örneklerin sayını artırmak mümkün olmakla birlikte odak noktasında İslam dini ile terörizmi ilişkili olarak göstermek ve Müslümanları hedef almak olduğu bilinmektedir.

2.2.4. İslamofobik Söylemler

İslamofobik söylemler, Müslümanları her açıdan hedef alan, aşağılayıcı söylemler olarak görünmektedir. Özellikle Avrupa’daki aşırı sağ gruplar tarafından İslamofobi söylemlerin yoğun olarak gündeme getirildiği bilinmektedir. Başlıca İslamofobik söylemler; İslam terörizmi, Müslümanlar teröristtir, İslam öldürüyor, problem İslam’dır, şeriatı yasaklayın gibi kitlelere yayılmış söylemlerdir (Koç, 2018: 217). Saldırgan ve baskıcı olan bu İslamofobik söylemler, aynı zamanda Müslümanları küçük düşürme ve aşağılama amacına yöneliktir.

Batı dünyasının İslam dinine karşı eleştirilerinin saldırıya dönüşmesini ifade eden İslamofobik söylemler, İslam dinini ve Müslümanları bir tehdit olarak görmenin sonucudur (Özdemir, 2012: 450). İslam karşıtlığının artmasıyla birlikte İslamofobik söylemlerin giderek daha yüksek sesle dile getirilmesi, üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisidir.

İslamofobik söylemler, nefret söylemleridir. İslam dinine ve Müslümanlara karşı olarak nefret söylemlerinin üretilmesi ve bunların büyümesi, İslamofobi’nin büyüyerek devam etmesine neden olmaktadır (Gölcü ve Aydın Varol, 2018: 76). Özellikle Müslümanlara terörist denilmesi, İslamofobik söylemlerin en sık karşılaşılanı olarak bilinmektedir. Bununla birlikte İslamofobik söylemlerde Müslümanların giyim ve kuşamlarına saldırı yapılması, sık karşılaşılan bir örnek olarak görünmektedir.

Nefret söyleminin göstergelerinden birisi olarak Müslümanlara yönelik yapılan saldırı çeşitleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Van der Valk, 2017: 12):

- i. Müslümanlara ait olan evlerin ya da işlerinin (çoğunlukla işyerlerinin) kundaklanması,
- ii. Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerlere İslamofobik söylemlerin duvara yazılması,
- iii. Müslümanların farklı yollar aracılığıyla tehdit edilmesi ve belirli alanların dışına çıkmanın tehlikeli hal alması,
- iv. Mektuplar aracılığıyla tehdit etme,
- v. E-posta aracılığıyla tehdit etme,
- vi. Camilere ya da Müslümanların düzenli gittiği yerlere domuz kafasının koyulması,
- vii. Telefonlar aracılığıyla Müslümanların sürekli bir biçimde tehdit edilmesi ve düzenli tacize maruz kalması şeklindedir.

Görüldüğü üzere İslamofobi'nin etkisiyle Müslümanlara yönelik öfkenin farklı örneklerle kendisini göstermesi mümkündür. Tüm bunlar İslamofobi'nin Müslümanları ne şekilde hedef aldığının anlaşılması bakımından yardımcı roller üstlenmektedir.

2.3. Belçika'da İslamofobi

Belçika'da İslamofobi kapsamında Belçika'da Müslüman varlığı, kamu sektörü ve özel sektörde İslamofobi, fiziksel ve duygusal şiddet yoluyla İslamofobi konularına ilişkin açıklamalar getirilmektedir.

2.3.1. Belçika’da Müslüman Nüfusu

Belçika’da Müslüman varlığı, 1960 ve sonrasındaki dönemde işçi talebinin artmasıyla birlikte olmuştur. Bu dönemin öncesinde Belçika’da Müslüman sayısının birkaç yüz ile ifade edildiği bilinmektedir. 1990’lara gelindiğinde sayıları 300 bine ulaşan Müslümanlar arasında Faslılar en çok nüfusa sahipken Türkler ikinci sırada yer almaktadır. Belçika’daki Müslümanlar arasında Tunus, Cezayir ve Pakistanlı olanlar kayda değer düzeyde nüfusa sahip görünmektedir. Belçikalı olup Müslüman olanların sayısının 3 binden fazla olduğu bilinmekle birlikte Müslüman olup inançlarını gizleyenlerin olduğu tahmin edilmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/belcika>).

Müslümanların Belçika’daki varlığı hem sayı olarak hem de ülke nüfusundaki oran olarak artış göstermektedir. Belçika’da 2007 yılında 350 bin düzeyindeki Müslüman nüfus, toplam nüfusun yüzde 4’üne karşılık gelmekte iken 2010’da 630 bin kişilik Müslüman nüfus, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 6’sına denk gelmektedir (<https://insamer.com/tr/belcikada-musulmanlar-1214.html>). Bu rakamlar yalnızca doğurganlık ile ortaya çıkmamakta, iş bulmak için çeşitlik ülkelerden gelen Müslümanların ülkedeki toplam nüfusu artırmasıyla birlikte gerçekleşmektedir. Belçika’da insanların dinini kaydettirmek yasak olduğu için Müslüman sayısına dair kesin bir veri yoktur. Yapılan tahminlere göre 2016 yılında Belçika’da 780 bin düzeyinde Müslüman nüfus bulunmaktadır. Bu da toplam nüfusun yaklaşık yüzde 7’si olarak görünmektedir. 2050 yılı için Belçika’da Müslüman nüfusu için yaklaşık yüzde 11 ile 18 arasında bir artış göstereceği yönünde tahminler bulunmaktadır (Vandenbroucke, 2020: 1).

2.3.2. Kamu Sektörü ve Özel Sektörde İslamofobi

Belçika’da kamu sektörü ve özel sektörde İslamofobi ile ilgili örneklerle rastlanmaktadır. Çalışılan yer, insanların en çok vakit geçirdiği yer olduğu için İslamofobi ile ilgili örneklerin varlığı olağandır. Belçika’da Müslümanların işsizlik oranlarının yüksek olduğu bilinmektedir. Sınırlı istihdam olanaklarının olması, Belçika’da Müslümanlara uygulanan ayrımcılığı işaret etmekle birlikte özellikle işe alım görüşmelerinde rastlanan bu ayrımcılık türü, kanıtlanamadığı için şikayet edilen

bir alan olmaktan uzaktır. Bununla birlikte Belçika’da Müslümanlara uyruklarından dolayı resmi kurumlarda görev yapma şansı pek tanınmamaktadır (Aydın, 2008: 17).

Yasal belgeler aracılığıyla ayrımcılık ve eşit olmayan muamele yasaklansa da Müslümanlar ve diğer yabancılar Belçika’da kamu sektöründe çalışırken savunmasız duruma düşmektedir. Bunun için bir internet sitesi kurulmuş ve ayrımcılıklarla ilgili şikayet mekanizması oluşturulmuştur (<https://www.vlaanderen.be/werken/welzijn-en-gezondheid-op-het-werk/melden-van-werkgerelateerde-discriminatie>).

İslam dinini resmen tanıyan bir ülke olan Belçika’da 1974 yılından bu yana İslam’ı da içerecek şekilde din derslerine yer vermektedir (Aydın, 2003: 85). Ancak bu durum Belçika’da İslamofobi’nin varlığına engel değildir. Kamu sektörü ve özel sektörde Müslümanlar İslamofobik saldırılara maruz kalmanın yanında çalışmalarına karşı bir yaklaşım sergilenmektedir denilebilir. Bu durumu bir ülke ya da yönetim politikası gibi algılamak doğru olmasa da geniş bir kitlenin bu yönde düşündüğü değerlendirilmesi yapılabilir.

İş hayatı, günümüzde hayatın en temel yönlerinden birisi olduğu için Belçika’da kamu sektörü ve özel sektörde uygulanan İslamofobi’nin önemi daha da artmaktadır denilebilir.

2.3.3. Fiziksel ve Duygusal Şiddet Yoluyla İslamofobi

Belçika’da sokakta peçe takan kadınlara, para cezası uygulanmaktadır. Bununla birlikte pek çok okulda Müslüman kız çocuklarının başörtüsü takmasını engellemek için çalışmalar yürütülmektedir. Anayasada dini temelli tüm ayrımcılıklar yasaklansa da uygulamada bunun karşılık bulduğunu söylemek güçtür (<https://insamer.com/tr/belcikada-musulmanlar-1214.html>). Müslümanlar, giyimleri başta olmak üzere farklı açılardan İslamofobik söylemlere maruz kalmaktadır.

Beringen kentinde başörtülü kişilerin çalışabileceği yönünde belediye meclisi tarafından karar alınmıştır. Buna karşın başörtülü çalışanların belirli görevlerle sınırlandırılması söz konusudur, örneğin gişe işlemlerinde çalışmaları yasaktır

(<https://www.vlaanderen.be/werken/welzijn-en-gezondheid-op-het-werk/melden-van-werkgerelateerde-discriminatie>). Bu da Belçika'da İslamofobi'nin farklı şekillerde devam ettiğini destekler niteliktedir.

Belçika'da kaydedilen İslamofobi vakalarında çoğunlukla kadınların İslamofobik saldırılara maruz kaldığı görülmektedir. İslamofobi vakalarında kurbanların yüzde 76'sı kadın, yüzde 24'ü erkek olarak görünmektedir. İşyerinde gerçekleşen ayrımcılık vakalarının yüzde 84'ü İslamofobi ile ilgili olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2018'de İslamofobi vakalarının yüzde 13'ü sanal ortamda gelişirken 2020'de Belçika içerisindeki Müslümanlara yönelik olarak yapılan İslamofobik saldırıların yüzde 44'ünün ise sanal ortamda olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır (<https://setav.org/assets/uploads/2019/09/EIR2018infografikler.pdf>).

Tablo 2.6 Belçika'da ve Avrupa'da İslamofobi Verileri

Kaynak: <https://setav.org/assets/uploads/2019/09/EIR2018infografikler.pdf> , Erişim Tarihi: 05.02.2021.

Tablo 2.6'da görüldüğü üzere yakın geçmişte kaydedilen İslamofobik saldırılar, Belçika da dahil olmak üzere Avrupa ülkelerinde oldukça yüksek boyutlara ulaşmıştır.

İslamofobi'nin her alana yayılması ise üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak görünmektedir.

Belçika'da İslamofobi'nin genel durumu şu şekilde özetlenmektedir: “Eğitim hayatından tutun iş hayatına kadar Belçika'daki her alanı işgal eden İslamofobik tutum ve yabancı düşmanlığı, bilhassa medya ve siyasiler eliyle ülke içerisinde yaygınlaştırılmakta ve Belçika halkı bilinçli olarak İslamofobik ve ırkçı eğilimlere yönlendirilmektedir” (https://insamer.com/tr/belcikada-muslumanlar_1214.html).

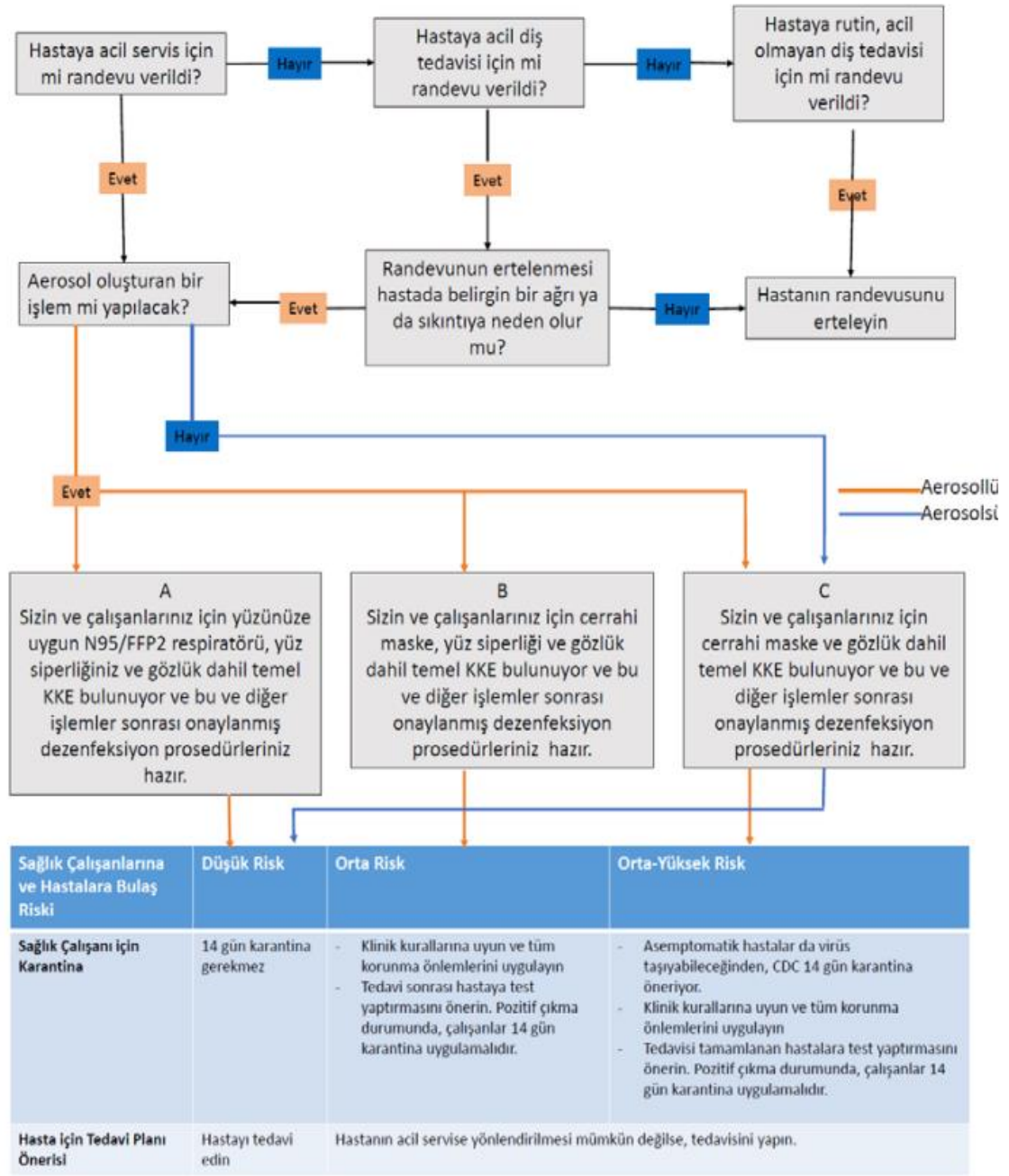
3. COVID-19 SONRASI İSLAMOFOBİ

Çalışmanın üçüncü bölümü, covid-19'dan sonra İslamofobi hakkındaki araştırmaya ayrılmıştır. Bu amaçla ilk olarak covid-19 hakkında temel bilgilere, covid-19 ve eşitlik konusuna yer verilmektedir. Ardından covid-19 sürecinde medya ve İslamofobi konusuna değinilmektedir. Belçika'da covid-19 sürecinde İslamofobi'nin seyri hakkında inceleme yapıldıktan sonra bu bölümdeki inceleme tamamlanmaktadır.

3.1. Covid-19 Hakkında Temel Bilgiler

Covid-19, yakın geçmişte dünyanın gördüğü en büyük salgın olarak kabul edilmektedir. 2022 yılı itibariyle hala dünya için büyük bir tehdit olan covid-19, insan hayatını her açıdan etkilemiştir ve covid-19 ile birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Covid-19 tıbbi, sosyal, siyaset, ekonomi, kültür, psikoloji, eğitim yönleriyle ele alınması gereken bir konudur (Marangoz ve Özen, 2021: 56).

Aşağıdaki şekilde covid-19'un tanı ve tedavi sürecinde öne çıkan adımlar yer alır.

Şekil 3.1 Covid-19 İçin Tanı ve Tedavi, (Yalçın, 2020: 23)

Görüldüğü üzere covid-19 tanı ve tedavisi için çok yönlü değerlendirmeler yapılması gerekmektedir. Covid-19, solunum ve temas yoluyla bulaşan bir hastalık olduğu için hastalıkla mücadele için en etkili yol olarak sosyal izolasyon önerilmektedir (Ayyıldız, Çam ve Kuş, 2021: 137). İnsanın doğasına aykırı bir durum olarak kabul edilen izolasyon, zorunlu olarak uygulandığı ülkelerde tepkilere yol açmıştır ancak aşının

covid-19'un bulaşmasını engellememesi sebebiyle izolasyon seçeneği tercih edilmektedir.

Covid-19 insan sağlığı için çok yönlü bir tehdit olarak görünmektedir. Aşağıda covid-19'un insanlar için çok yönlü tehdit olmasında etkili hususlar sıralanmaktadır (Sülkü, Coşar ve Tokatlıoğlu, 2021: 345):

- i. Covid-19, insanların can güvenliği için bir tehdittir.
- ii. Covid-19, insanların fiziksel sağlığı için bir tehdittir.
- iii. Covid-19, insanların psikolojik sağlığı için bir tehdittir.
- iv. Covid-19, insanların ekonomik güvenliği için bir tehdittir.
- v. Covid-19, gıda güvenliği için bir tehdittir.
- vi. Covid-19, tedarik zinciri güvenliği için bir tehdittir.
- vii. Covid-19, siyasi güvenlik için bir tehdittir.
- viii. Covid-19, toplum güvenliği için bir tehdittir.
- ix. Covid-19, insanların bedensel güvenliği için bir tehdittir.

Görüldüğü üzere covid-19 insan sağlığının yanında insan hayatını çok yönlü bir biçimde tehdit etmektedir. Tüm bunlar dikkate alınarak covid-19'un küresel insani güvenlik sorunu olarak nitelendirilmesi mümkündür. Nitekim covid-19'un dünya geneline yayılmaya başlamasıyla birlikte bu tehditlerin etkisiyle birlikte covid-19 korkusu artmıştır. İnsanların covid-19'un fiziksel, psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileriyle yüzleşmeye başlaması ve salgının giderek derinleşmesi covid-19'a yönelik korkunun hızlı bir biçimde artmasını beraberinde getirmiş görünmektedir (Türktemiz ve Ünal, 2021: 368).

Covid-19'un yayılım süreci, ülke yönetiminin ne kadar önemli olduğunu yanı sıra sağlık politikalarının gerekliliğini göstermiştir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinin sağlık sistemleri dahi covid-19'a karşı hazırlıklı değildir. Bu nedenle covid-19'un ortaya çıkması ve yayılması sürecinde dünyada alışılmadık örnekler ortaya çıkmıştır. Yine küreselleşen dünyada pek çok konuda öncü rol üstlenen NATO, Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası gibi ulus aşırı kurumlar covid-19 ile birlikte yetersiz kalmıştır (Çınar, 2022: 87). Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü, geç pandemi ilan etmesi sebebiyle eleştirilmiştir. Yaşanan bu süreç, dünya genelinde insanların yaşam tarzının hızlı bir şekilde değişmesine neden olmuştur.

İnsanlarda ölüm korkusunu artıran covid-19, aynı zamanda çaresizlik hissini artırmıştır (Yılmaz, Karaman ve Yılmaz, 2021: 181). Birey ve toplum düzeyinde ölüm korkusu ve çaresizlik örneklerinin gözlenmesi, yaşam tarzının değişmesinin yanında insanların tutum ve davranışlarının değişmesine neden olmuştur.

Covid-19, ülkelerin sağlık programlarının revize edilmesi gerekliliğini göstermiştir. Aşağıdaki tabloda covid-19 pandemi dönemi öncesi ve sonrası sağlık programları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3.1 Covid-19 Pandemi Dönemi Öncesi ve Sonrası Sağlık Programları
(TÜBİTAK, 2022: 246)

Pandemi Öncesi Genişletilmiş Program	Pandemi Döneminde Kısaltılmış Program
Genel Bilgilendirme, Servis İşleyişi ve Nöbet Sistemi	Kritik Hastanın İlk Stabilizasyonu ve Yönetimi
Öykü Alma ve Fizik Muayene, ICD kodları	Genel Bilgilendirme, Servis İşleyişi ve Nöbet Sistemi
Dosya Düzeni (Sorun Listesi, Kıdemli Notu, Klinik Progres, Epikriz ve Taburculuk Notu ve Planı)	Dosya Düzeni (Sorun Listesi, Kıdemli Notu, Klinik Progres, Epikriz ve Taburculuk Notu ve Planı)
Kan Ürünleri Transfüzyonu	Öykü Alma ve Fizik Muayene, ICD kodları
İletişim Becerileri	Kötüleşen Hastayı Tanıma
Kritik Hastanın İlk Stabilizasyonu ve Yönetimi	
Kardiyopulmoner Resüsitasyon	
KPR ve Acil/İvedi Girişimsel İşlemler (teorik, resim, video, maket üzerinde pratik eğitim)	
Gastroenterolojik İşlemlerin Hazırlığı ve Takibi	
Parasentez, Torasentez, Lomber Ponksiyon, Kemik İliği Aspirasyon ve Biyopsisi vb. Girişimsel İşlemler	
Nucleus	
Laboratuvar tekniklerinin uygun kullanımı	
Hasta Güvenliği ve Kalite (kalite parametreleri, güvenlik kültürü, olay bildirimleri, tıbbi atıklar, hasta nakli, onamlar ve formlar, kalite dokümanları)	
Rotasyonlar, Karneler, Dersler, Kredilendirme	
Kötüleşen Hastayı Tanıma	
İnfeksiyon Kontrolü, İzolasyon Kuralları, Kültürlerin Alınması ve Gönderilmesi	
Vasküler ve İdrar Kataterizasyonu ile Katater bakımı	

Hasta sayısının artması ve hızlı bir şekilde yanıt verilmesi gerektiği için covid-19 pandemi döneminde sağlık programlarının kısaltılması tercih edilmiştir. Bu dönemde pek çok ülkenin sağlık personeli ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca sağlıkla ilgili tüm süreçlerde (hastane, araç-gereç vs.) yetersizlikler kendisini göstermiştir. Böyle bir durumda toplumların değişimler ve dönüşümler yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Covid-19 ile birlikte gündeme gelen tartışma konularından birisi de aşıdır. Salgın hastalıklarla en etkili mücadele yöntemi aşıdır (Gök ve Baydoğan, 2022: 233). Ancak aşıya erişimdeki ayrımlar, ekonomik gücü olmayan toplumların aşıya erişememesi gibi örnekler covid-19 ve aşı özelinde tartışma konusudur. Bu konu, pek çok insanın hayatı sorgulamasını beraberinde getirmiştir.

3.2. Covid-19 ve Eşitlik

“11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen covid-19, tüm dünyayı tehdit eden küresel bir hastalıktır. , daha hızlı yayılması ve SARS veya Ebola salgınlarından daha fazla ülkeye ulaşması nedeniyle tarihte görülmemiş etkiye sahiptir” (Yılmaz, 2020: 1725). 2021 yılının başlarına gelindiğinde tüm dünya için bir tehdit olmayı sürdüren covid-19, dünya tarihindeki en büyük salgınlardan birisi olarak görünmektedir.

Dünya genelinde covid-19'un ortaya çıkması ve yayılması sürecinin seyri, aşağıdaki tablo üzerinde derlenmiştir.

Tablo 3.2 Dünyada Covid-19'un Yayılması Süreci (Yavuz, 2020: 41-42)

31 Aralık 2019:	Çin, DSÖ'ye ülkede olağan dışı zatürre vakaları görüldüğünü bildirdi. Vakalar Hubei eyaletinin 11 milyon nüfuslu Wuhan kentindeydi.
01 Ocak 2020:	Hastaların Huanan Deniz Ürünleri Pazarı'nda çalıştığına ortaya çıkması üzerine pazar kapatıldı. Yeni virüsün SARS virüsü olmadığı ortaya çıktı.
07 Ocak 2020:	DSÖ Korona ailesine mensup yeni bir virüsün bu hastalıklara yol açtığını açıkladı ve bu virüs (nCoV) identifiye edildi.
10 Ocak 2020:	Çin'den nCoV kaynaklı ilk ölüm bildirildi.
12 Ocak 2020:	Çin dışında ilk teyitli vaka görüldü (Tayland ve Japonya). Her iki kişinin de yakın zamanda Çin'in Wuhan kentini ziyaret ettiği belirtildi.
12 Ocak 2020:	DSÖ virüse 2019-novel coronavirus (nCoV) ismini verdi
14 Ocak 2020:	DSÖ, Çinli yetkililerin yeni tip koronavirüsün insandan insana geçtiğine dair bir kanıt bulamadıklarını açıkladı
15 Ocak 2020:	Çin CDC alarmı Level 1'e yükseltti (en yüksek seviye)
16 Ocak 2020:	Japonya'da Wuhan temaslı ilk konfirme vaka
17 Ocak 2020:	Wuhan'da 2. ölüm bildirimi
18 Ocak 2020:	Çin'de Hubei eyaleti dışından da vaka bildirimleri
20 Ocak 2020:	DSÖ koronavirüs raporunu yayınladı. Rapora göre virüs insandan insana geçmekteydi. Sağlık çalışanlarında nCoV varlığı gösterildi.
23 Ocak 2020:	Wuhan'da etkili karantina uygulaması başladı. Çin'de Hubei eyaleti dışında ilk ölüm Bildirimi yapıldı. DSÖ yeni tip koronavirüsün Çin dışındaki insanlara yayıldığına dair kanıt bulunmadığını belirterek, "uluslararası kamu sağlığı acil durumu" ilanı yapmayacağını açıkladı.
27 Ocak 2020:	Koronavirüs salgını Avrupa ülkelerinde önce Fransa'ya ulaştı. Karantinaya alınan üç hastanın da Çin seyahatinden döndükleri açıklandı.
30 Ocak 2020:	DSÖ tarafından Küresel Acil Durum ilan edildi
31 Ocak 2020:	Rusya, İspanya, İsveç ve İngiltere'den vaka bildirimi
02 Şubat 2020:	Çin dışında Filipinlerde nCoV kaynaklı ilk ölüm bildirimi oldu.
07 Şubat 2020:	Salgını kamuoyuna ilk duyuran kişi olan Dr. Li Wenliang salgında öldü.
10 Şubat 2020:	Çin'de ölü sayısı 908'e çıkarak, 2002-2003 yıllarındaki SARS salgınındaki can kaybını aştı. Ülkede vaka sayısı 40 bin 171'e yükseldi.
11 Şubat 2020:	DSÖ hastalığı Covid-19 olarak isimlendirdi.
14 Şubat 2020:	DSÖ virüsü SARS-CoV-2 olarak isimlendirdi.
24 Şubat 2020:	Kuveyt, Bahreyn, Irak, Afganistan ve Umman ilk koronavirüs vakalarını açıkladı.

Tablo 3.2 Devamı

26 Şubat 2020: Suudi Arabistan Umre ziyaretlerini yasakladı. Küresel çapta can kaybı 2 bin 800'ü buldu ve vaka sayısı 80 bini aştı. Virüs, Norveç, Romanya, Gürcistan, Pakistan, Makedonya ve Brezilya'ya yayıldı.
27 Şubat 2020: Estonya, Danimarka, Kuzey İrlanda ve Hollanda'da ilk vakalar kaydedildi.
02 Mart 2020: Suudi Arabistan, Ürdün ve Tunus ilk koranavirüs vakalarını açıkladı.
05 Mart 2020: Salgın 84 ülkeye sıçradı. Vaka sayısı dünyada 95 bini geçerken, can kaybı sayısı 3 bin 30'u aştı.
11 Mart 2020: DSÖ pandemi ilanında bulundu Türkiye'den ilk vaka bildirimi yapıldı.
12 Mart 2020: ABD'de ülke genelinde acil durum ilan edildi. ABD AB uçuşlarını durdurdu.
17 Mart 2020: Türkiye'de laboratuvar teyitli ilk ölüm açıklandı. Avrupa Birliği sınırlarını birlik dışı ülkelere kapattı.
18 Mart 2020: 3 bin 421 ölümün yaşandığı Avrupa, pandeminin beşiği olan Asya'yı geçti. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, AB'nin mücadelede çok geç kaldığını itiraf etti.
19 Mart 2020: Salgının başladığı Çin'in Hubei eyaleti ve Wuhan kentinde yeni vakanın hiç görülmeyeceği ilk gün yaşandı.
23 Mart 2020: DSÖ salgının ivme kazandığını bildirdi.
24 Mart 2020: Tokyo Olimpiyat Oyunları 1 yıl ertelendi.
25 Mart 2020: Çin'in Hubei eyaletinde sokağa çıkma yasağı kaldırıldı.
27 Mart 2020: Çin yabancılara ülkeye giriş yasağı koydu.
03 Nisan 2020: İsveç merkezli sağlık şirketi Mölnlycke, Çin'den İtalya ve İspanya için ithal ettikleri milyonlarca yüz maskesi ve eldivene Fransa tarafından el konulduğunu açıkladı.
06 Nisan 2020: Hastalığa yakalanan İngiltere Başbakanı Boris Johnson yoğun bakıma alındı.
10 Nisan 2020: AB ülkeleri, Covid-19'un etkilerine karşı yaklaşık 540 milyar avroluk ekonomik pakette uzlaşa sağladı.
02 Mayıs 2020: Laboratuvar teyitli vaka sayısı 212 ülkede yaklaşık 3,5 milyona, ölüm 250 bine ulaştı.

Tablo 3.2'de yer alan bilgilere göre covid-19, kısa süre içinde tüm dünyaya yayılmıştır. 2021 yılının Şubat ayı itibarıyla covid-19 nedeniyle ölenlerin sayısı, dünya genelinde 2 milyonu aşmış durumdadır. Aynı dönemde Belçika'da ise 700 binden fazla vaka ve 21 binden fazla ölüm gerçekleşmiştir (<https://www.worldometers.info/coronavirus/>). Covid-19 pandemi döneminin ne zaman biteceği konusunda iyimser tahminlerde bulunmak güç görünmektedir.

Covid-19 sürecinde dünya genelinde sağlık sistemindeki eşitsizlikler nedeniyle geniş kitleler zarar görmektedir (Karakaş, 2020: 549). Başka bir deyişle maddi açıdan iyi durumda olmayan bireyler büyük bir eşitsizlikle karşı karşıyadır. Bu durum dünyadaki

sistemin sorgulanmasına neden olmaktadır. 2020 yılının sonlarında aşının bulunması ile birlikte bu durum daha net bir şekilde görülmüştür. Ekonomik açıdan iyi durumda olan ülkeler aşırı yüksek miktarda temin ederken zayıf olan ülkeler aşı temininde sorunlar yaşamıştır. Ülkeler düzeyindeki bu eşitsizlikler, ülke içindeki farklı gruplara da kaçınılmaz olarak yansımaktadır. Covid-19 nedeniyle hayatını kaybedenlerin büyük çoğunluğunun ekonomik gücü zayıf olan kesimden olması da bunu desteklemektedir.

3.3. Covid-19 Sürecinde Medya ve İslamofobi

İslam dinini terörle bağdaştırmak için yoğun bir çabanın gözlendiği Batıda, İslamofobi'nin sosyal, siyasi ve güvenlik endişeleri ile bir araya getirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir (Köroğlu ve Anarat, 2020: 36). Covid-19 sürecinde ülkelerin öncelikli gündemleri değişse de medyanın Müslümanlara yönelik nefret söylemi örnekleri başta olmak üzere İslamofobi'nin öncelikli bir şekilde gündeme yer almasında etkili olduğu bilinmektedir.

Son yıllarda İslamofobik saldırıların iki katına çıktığı, Müslümanlara yönelik baskının giderek arttığı rapor edilmektedir (Merali, 2020: 2). Covid-19 sürecinde bu durumun tersine yönelik bir gelişme yaşandığını söylemek güçtür. İnsanların evine kapandığı bir dönemde fiziki saldırıların mecburi olarak azalması söz konusu olsa da sosyal medya başta olmak üzere medyada İslamofobik saldırıların artarak devam ettiği söylenebilir. Bu durum Batıda Müslümanların daha büyük haksızlık ve sıkıntılarla karşılaşacağına habercisi olarak yorumlanmaktadır.

Avrupa'da İslamofobi, siyasi açıdan da büyük bir yükseliş içindedir. Avrupa ülkeleri, özellikle mülteci akımlarını önlemek için siyasi hamleler yapmakta, bu süreçte İslamofobik söylemler de artarak devam etmektedir (Köroğlu ve Anarat, 2020: 36). Covid-19 sürecinde medyanın İslamofobi'nin güncel bir konu olarak gündemde yer edinmesine katkı sağladığı değerlendirilebilir.

3.4. Belçika’da Covid-19 Sürecinde İslamofobi’nin Seyri

Belçika, nüfusuna göre covid-19 sürecinden çok etkilenmiş, oldukça olumsuz bir tablo ile karşı karşıya kalmıştır. “Covid-19 salgını, Brüksel’de yoğun bakım üniteleri tam kapasite ile Belçika’yı özellikle sert bir şekilde etkilemektedir. Başlıca Avrupa Birliği kurumlarının bulunduğu Belçika, Avrupa’daki günlük en yüksek Covid-19 enfeksiyonlarını yaşamaktadır. Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi verileri, nüfusa göre ayarlandığında, Kasım ayı başındaki rakamlar Fransa’nın iki katı ve Almanya’nın yedi katı olduğunu göstermektedir. Ekim ayı sonlarında, ülkenin sağlık bakanı Frank Vandenbroucke durumu artık yetkililerin kontrol edemediği bir “enfeksiyon tsunamisi” olarak nitelendirmiştir” (Işık Erol 2020: 213). Görüldüğü üzere Belçika, covid-19 pandemi dönemini oldukça zorlu bir şekilde geçirmektedir. Bu süreçte insanların önce kendi canlarını korumaya yönelmesi, İslamofobik saldırıların yakın geçmişe göre azalmasına neden olmuş görünmektedir.

Covid-19 pandemi döneminde Belçika’da İslamofobi konusunda salgın devam ettiği için henüz sağlıklı veri elde edilmesi güç görünmektedir. Dolayısıyla pandemi dönemi bitmeden önce doğru bir değerlendirme yapılması doğru olmayacaktır.

4. YÖNTEM

Çalışmanın dördüncü bölümü Belçika’da İslamofobi’nin incelenmesine yönelik araştırmayla ilgili bilgilere ayrılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın problemi, araştırmanın amacı, evren ve örneklem, verilerin toplanması, verilerin analizi, bulgular konularına yönelik açıklamalar getirilmektedir.

4.1. Araştırmanın Problemi

Belçika’da İslamofobi’nin yaygın şekilde gözlendiği ve Müslümanların ayrımcılığa uğradığı düşüncesi araştırmanın problem durumu kapsamında yer alır. Covid-19 dönemi ile birlikte Belçika’da İslamofobi’nin seyri araştırmanın problem durumunu oluşturmaktadır. Araştırmanın problem cümlesi ise ‘covid-19’un ardından Belçika’da İslamofobi’nin seyri nasıldır’ olarak belirlenmiştir.

4.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, covid-19 pandemi döneminden itibaren Belçika’da İslamofobi’nin gelişimini incelemek olarak belirlenmiştir. Müslüman nüfusun yoğun olduğu bir Avrupa ülkesi olan Belçika’da İslamofobi’nin gelişim sürecinin ortaya koyulması araştırmanın amaçları arasındadır.

4.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Belçika’da yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 183 Müslüman ve 70 Gayrimüslim katılımcı olarak görünmektedir.

4.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri toplanırken Müslüman katılımcılara Müslümanlara yönelik İslamofobi ile ölçeği kapsamında yer alan soruların yanı sıra Gayrimüslim bireylere yöneltilen sorular aracılığıyla ilerleme kaydedilmiştir.

4.5. Verilerin Analizi

İslamofobi'nin araştırıldığı bu çalışmada hazırlanan soru formundan elde edilen değerleri bilgisayar ortamına aktarıldı, gerekli hata kontrolleri ve veri temizliği yapıldı.

Normal dağılıma uygunluğunu saptamak için “Kolmogorov-Smirnov” ve “Shapiro-Wilk testi” kullanılmıştır. Test sonucunda ve grafiksel olarak değişkenlerin dağılımı incelendikten sonra Müslümanlara yönelik ölçek alt boyut puanlarının dağılımının normal dağılım sergilemediğine karar verilmiştir. Ancak Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeği toplam puanının normal dağılım gösterdiğine belirlenmiştir.

Müslümanlara yönelik demografik değişkenlerden yaş değişkeninde 57 yaş ve üzeri seçeneğinde 1 katılımcı olduğu için 48-56 yaş seçeneği ile birleştirilmiş ve 48 yaş ve üzeri olarak düzenlenmiştir.

Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeği alt boyut puanlarının cinsiyete ve medeni duruma göre karşılaştırması Mann Whitney testi, yaş ve eğitim düzeyine göre karşılaştırılması Kruskal Wallis testi ile gerçekleştirilmiştir. Dağılımlara ilişkin medyan ve çeyrekler arası genişlik (ÇAG-IQR) verilmiştir.

Gayrimüslimlere yönelik demografik değişkenlerden yaş değişkeninde 57 yaş ve üzeri seçeneğinde 1 katılımcı olduğu için 48-56 yaş seçeneği ile birleştirilmiş ve 48 yaş ve üzeri olarak düzenlenmiştir.

18-23 yaş (11), 24-29 yaş (14), 30-35 yaş (6), 36-41 yaş (7), 42-47 yaş (16), 48-56 yaş (11) ve 57 yaş ve üzeri (5) olduğu için 18-23 yaş ve 24-29 yaş grubu, 30-35 yaş, 42-47 yaş grubu birleştirilmiş ve 48-56 yaş grubu ile 57 yaş ve üzeri grubu birleştirilmiştir.

İlköğretim (3), Lise (27) mezunu grupları Lise ve altı olarak ve Ön lisans\Lisans (34), Lisansüstü (6) grupları lise üzeri olarak grupları birleştirilmiştir.

Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeği alt boyut puanlarının cinsiyete ve medeni durumu ve eğitim düzeyine göre karşılaştırması Bağımsız Grup t testi, yaşa göre karşılaştırılması ANOVA testi ile gerçekleştirilmiştir. Dağılımlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi için Spearman's Korelasyon Katsayısından yararlanılmıştır.

İstatistiksel analiz ve hesaplamalar için Ms-Excel 2010 ve IBM SPSS Statistics 22.0 (IBM Corp. Released 2013. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 22.0. Armonk, NY, IBM Corp.) kullanıldı. İstatistiksel kararlarda $p < 0.05$ anlamlı farklılığın göstergesi olarak kabul edildi.

4.6. Bulgular

Bu kısımda araştırmanın verilerinden elde edilen bilgilere göre yapılan analizler doğrultusunda Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeği güvenilirlik ve faktör analizine ait bulgular, Müslümanların demografik özelliklerine ait bulgular, Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeğinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ait bulgular, Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeği güvenilirlik ve faktör analizine ait bulgular, Gayrimüslimlerin demografik özelliklerine ait bulgular, Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeğinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ait bulgular ve Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeği alt boyut puanları ile Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi arasındaki ilişkiye ait bulgular ayrı ayrı başlıklar halinde ortaya konulacaktır.

4.6.1. Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeği Güvenilirlik ve Faktör Analizine Ait Bulgular

Bu başlık altında Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeği güvenilirlik ve faktör analizine ait bulgular ortaya konulacaktır.

Tablo 4.1 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Madde Analizi Sonuçları

Maddeler	Scale	Scale	Corrected	Squared	Cronbach'
	Mean if	Variance	Item-	Multiple	s Alpha if
	Item	if Item	Total	Correlati	Item
	Deleted	Deleted	Correlatio	on	Deleted
			n		
1-) İbadetlerimi yaparken çevre baskısı sebebiyle zorluklar çekiyorum.	31,6667	93,927	0,469	0,311	0,831
2-) Müslüman olduğumu çevreme açıklamada zorlanıyorum.	32,3607	96,507	0,392	0,393	0,836
3-) Yaşadığım yerde Müslüman olmamla ilgili problemlerle karşılaştım.	31,2295	86,123	0,715	0,585	0,814
4-) Müslüman olduğum için çevremde benden uzaklaşan insanlar oldu.	32,0055	88,951	0,674	0,528	0,818

5-) Müslüman olduğum için haksızlığa uğradığım olaylar yaşadım.	30,776	85,34	0,698	0,607	0,815
6-) İş bulma konusunda Müslüman olmama dayalı sorunlar yaşadım.	31,1148	86,619	0,624	0,489	0,82
7-) Müslüman olduğum için beni küçük düşürmeye çalışanlar oldu.	31,2459	84,747	0,702	0,628	0,814
8-) Yaşadığım yerde İslam dinine yönelik aşağılamalar ve önyargılar ile karşılaştım.	30,918	87,23	0,642	0,508	0,819
9-) Müslüman olduğum için fiziksel saldırıya maruz kaldım.	32,6393	100,309	0,392	0,308	0,837
10-) Müslüman olduğum için baskı gördüm.	32,1202	92,293	0,576	0,545	0,825
11-) Yaşadığım yerde Müslüman olduğumu saklamam gereken olaylar yaşandı.	32,6339	100,112	0,388	0,322	0,837

Tablo 4.1’de bulunan Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeğine ilişkin madde analizi sonuçları incelendiğinde, bir maddenin diğer maddelerle olan ilişkisinin 0,30’un altında olmaması gerekliliğine göre, ölçekten aşağıda yer alan maddelerin çıkarılmasına gerek olduğu belirlenmiştir.

- 12-) Yetkililerin İslamofobi konusundaki söylemlerini doğru ve yeterli bulmuyorum. (0,259)
- 13-) Yaşadığım yerde İslamofobi ile mücadelede samimi adımlar atılıyor. (0,098)
- 14-) Covid-19 ile birlikte İslamofobik saldırılarda ve Müslümanlara uygulanan baskıda bir azalma oldu. (0,027)

Araştırmacının hazırladığı ölçek formu 14 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipindedir. Bu ölçek formuna faktör analizi uygulanmış ve ölçeğin güvenilirliğine bakılmıştır.

Faktör analizinin ön şartları olan, Bartlett Küresellik Testi sonucuna göre değişkenler arasında yeterli ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$, $p < 0,001$) KMO değerinin kabul edilebilir alt değer olan 0,60’ın üzerinde olması gerekmektedir. KMO değeri örneklem sayısının faktör analizi için yeterliliğini ölçtüğünden katılımcı sayısının faktör analizi yapmaya yeterli olduğu belirlenmiştir. (KMO=0,874).

Faktör analizi ve güvenirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 4.2’de verilmiştir.

Tablo 4.2 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Madde No	Faktör Ağırlıkları	Faktör Açıklayıcıları	Faktör Güvenirlikleri
Faktör 1: Genel Korku	7-) Müslüman olduğum için beni küçük düşürmeye çalışanlar oldu.	0,831		
	5-) Müslüman olduğum için haksızlığa uğradığım olaylar yaşadım.	0,829		
	8-) Yaşadığım yerde İslam dinine yönelik aşağılamalar ve önyargılar ile karşılaştım.	0,739		
	3-) Yaşadığım yerde Müslüman olmamla ilgili problemlerle karşılaştım.	0,719		
	6-) İş bulma konusunda Müslüman olmama dayalı sorunlar yaşadım.	0,712		
	10-) Müslüman olduğum için baskı gördüm.	0,698		
			34,967	0,880

Faktör 2: Çevre Etkisi	2-) Müslüman olduğumu çevreme açıklamada zorlanıyorum.	0,853		
	11-) Yaşadığım yerde Müslüman olduğumu saklamam gereken olaylar yaşandı.	0,612		
	4-) Müslüman olduğum için çevremde benden uzaklaşan insanlar oldu.	0,602	22,136	0,716
	1-) İbadetlerimi yaparken çevre baskısı sebebiyle zorluklar çekiyorum.	0,581		
	9-) Müslüman olduğum için fiziksel saldırıya maruz kaldım.	0,539		
Toplam			57,104	0,877
Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği			0,874	
		χ^2		838,837
Bartlett Küresellik Testi		sd		55
		p		<0,001

Tablo 4.2’de faktör analizi sonucunda, 11 maddelik ölçeğin 2 faktör altında toplanmış ve bu 3 faktör toplam varyansın %57,104’ünü açıkladığı belirlenmiştir. Faktör

yüklerine göre maddelerin toplandıkları faktörlerdeki yüklerin birbirine uzaklığının en az %10 olması gerektiğinden bu kurala uymayan, madde bulunmadığından faktör analizi sonucu ölçekten madde çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Faktör yüklerinin 0,30'un altında olmadığından faktör analizi sonucunda ölçekten madde çıkarmaya gerek kalmamıştır. Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında, Cronbach Alpha değeri kullanılmıştır. Cronbach alpha değerinin 0.70'in üzerinde olduğundan güvenirliliğin yüksek olduğunu belirlenmiştir. 1. faktör altında toplanan maddeler incelendiğinde faktör 1'e "**Genel Korku**" adı verilmiştir. 2. faktör altında toplanan maddeler incelendiğinde faktör 2'ye "**Çevre Etkisi**" adı verilmiştir.

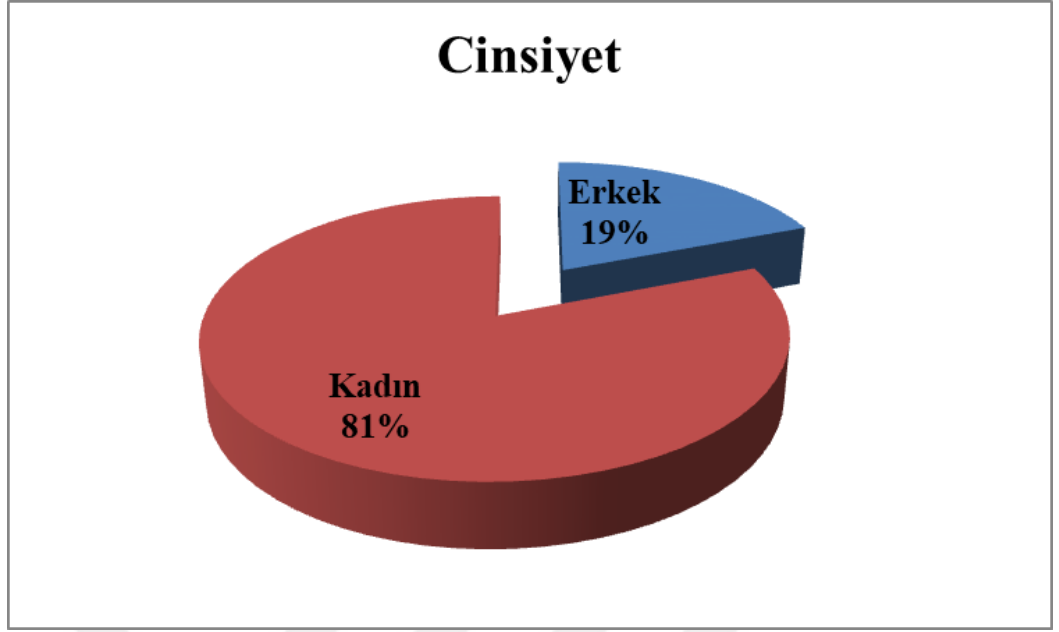
4.6.2. Müslümanların Demografik Özelliklerine Ait Bulgular

Bu kısımda Müslümanların demografik özelliklerine ait bulgular ortaya konulacaktır.

Tablo 4.3 Müslüman Katılımcıların Cinsiyetine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Cinsiyet	n	%
Erkek	35	19,1
Kadın	148	80,9
Toplam	183	100

Tablo 4.3'te araştırmaya katılan Müslümanların %19,1'i (n=35) erkek ve %80,9'u (n=148) kadın olduğu belirlendi.

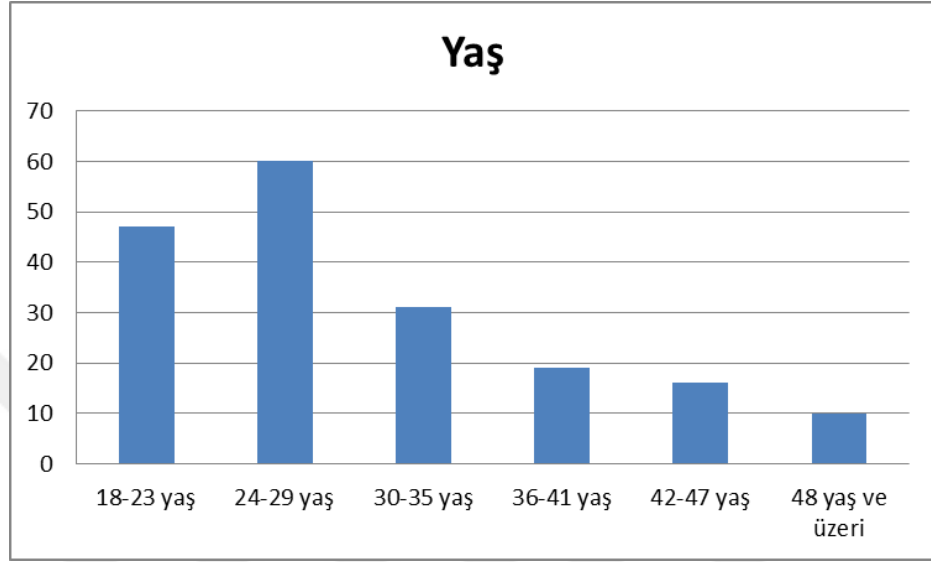

Şekil 4.1 Müslüman Katılımcıların Cinsiyetine Ait Grafik

Tablo 4.4 Müslüman Katılımcıların Yaşına Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Yaş	n	%
18-23 yaş	47	25,7
24-29 yaş	60	32,8
30-35 yaş	31	16,9
36-41 yaş	19	10,4
42-47 yaş	16	8,7
48 yaş ve üzeri	10	5,5
Toplam	183	100

Tablo 4.4'te Müslümanların %25,7'si (n=47) 18-23 yaş, %32,8'i (n=60) 24-29 yaş, %16,9'u (n=31) 30-35 yaş, %10,4'ü (n=19) 36-41 yaş, %8,7'si (n=16) 42-47 yaş ve %5,5'i (n=10) 48 yaş ve üzeri olduğu saptandı.

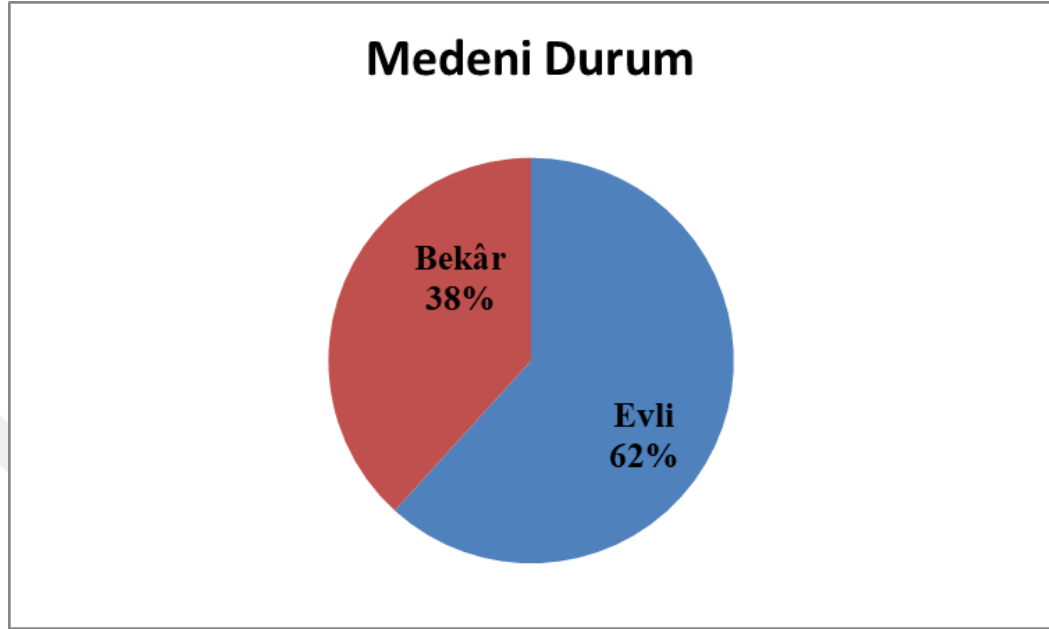

Şekil 4.2 Müslüman Katılımcıların Yaşlarına Ait Grafik

Tablo 4.5 Müslüman Katılımcıların Medeni Duruma Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Medeni durum	n	%
Evli	113	61,7
Bekâr	70	38,3
Toplam	183	100

Tablo 4.5’te Müslümanların %61,7’si (n=113) evli ve %38,3’ü (n=70) bekar olduğu belirlendi.

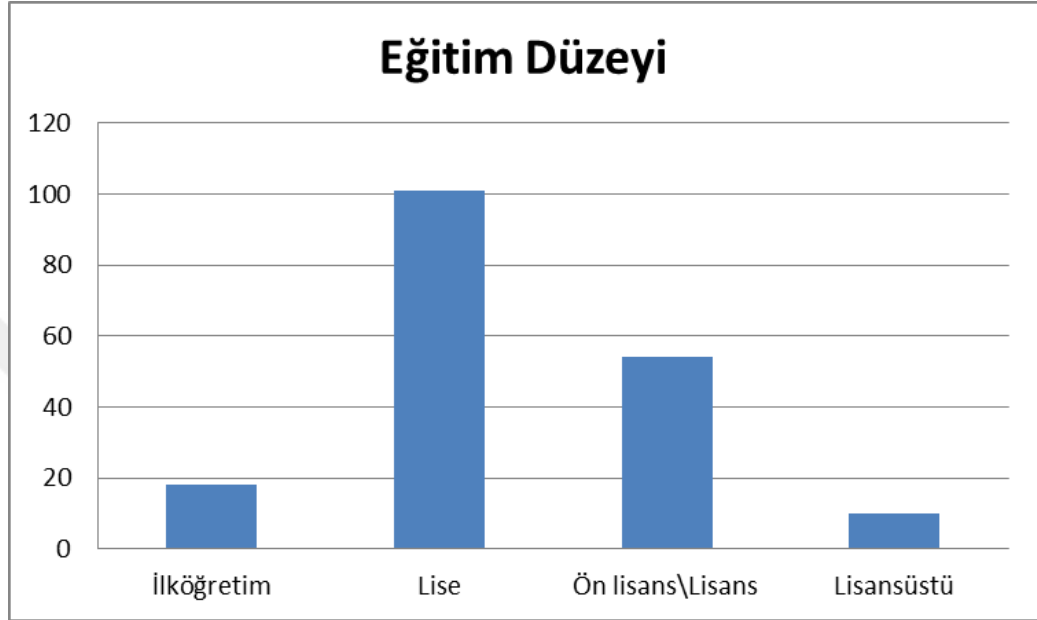

Şekil 4.3 Müslüman Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Grafik

Tablo 4.6 Müslüman Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Eğitim düzeyi	n	%
İlköğretim	18	9,8
Lise	101	55,2
Ön lisans\Lisans	54	29,5
Lisansüstü	10	5,5
Toplam	183	100

Tablo 4.6’da Müslümanların %9,8’i (n=18) ilköğretim, %55,2’si (n=101) lise, %29,5’i (n=54) ön lisans/lisans mezunu ve %5,5’i (n=10) lisansüstü olduğu saptandı.

Şekil 4.4 Müslüman Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Grafik

4.6.3. Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırmanın bu kısmında cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi açısından araştırmada yer alan Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeği boyut puanlarının farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır.

Tablo 4.7 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Ölçek Boyutları	Cinsiyet	n	Medyan (IQR)	Grup Karşılaştırması
Genel Korku	Erkek	35	2,50 (1,17)	Z=1,098; p=0,272
	Kadın	148	2,83 (2,00)	
Çevre Etkisi	Erkek	35	1,60 (1,00)	Z=0,968; p=0,333
	Kadın	148	1,60 (0,75)	

Tablo 4.7’de Müslümanlara yönelik İslamofobi’nin cinsiyete göre Genel Korku alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece kadın ve erkek Müslümanların genel korkularının benzer olduğu görüldü.

Müslümanlara yönelik İslamofobi’nin cinsiyete göre Çevre Etkisi alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece kadın ve erkek Müslümanların çevre etkisi açısından benzer olduğu görüldü.

Tablo 4.8 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Yaşa Göre Karşılaştırılması

Ölçek Boyutları	Yaş	n	Medyan (IQR)	Grup Karşılaştırması
Genel Korku	18-23 yaş	47	2,67 (2,00)	Z=4,713; p=0,452
	24-29 yaş	60	2,83 (1,58)	
	30-35 yaş	31	2,83 (2,17)	
	36-41 yaş	19	2,33 (2,33)	
	42-47 yaş	16	2,92 (2,83)	
	48 yaş ve üzeri	10	2,17 (1,54)	
Çevre Etkisi	18-23 yaş	47	1,60 (0,60)	Z=1,553; p=0,907
	24-29 yaş	60	1,60 (0,60)	
	30-35 yaş	31	1,60 (1,00)	
	36-41 yaş	19	1,60 (1,60)	
	42-47 yaş	16	1,50 (1,70)	
	48 yaş ve üzeri	10	1,10 (1,50)	

Tablo 4.8’de Müslümanlara yönelik İslamofobi’nin yaşa göre Genel Korku alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece farklı yaş gruplarındaki Müslümanların genel korkularının benzer olduğu görüldü.

Müslümanlara yönelik İslamofobi’nin yaşa göre Çevre Etkisi alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece farklı yaş gruplarındaki Müslümanların çevre etkisi bakımından benzer olduğu görüldü.

Tablo 4.9 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması

Ölçek Boyutları	Medeni Durum	n	Medyan (IQR)	Grup Karşılaştırması
Genel Korku	Evli	113	2,83 (2,08)	Z=0,394; p=0,694
	Bekar	70	2,67 (2,00)	
Çevre Etkisi	Evli	113	1,60 (1,20)	Z=0,004; p=0,997
	Bekar	70	1,60 (0,60)	

Tablo 4.9’da Müslümanlara yönelik İslamofobi’nin medeni duruma göre Genel Korku alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece evli ve bekar Müslümanların genel korkularının benzer olduğu görüldü.

Müslümanlara yönelik İslamofobi'nin medeni duruma göre Çevre Etkisi alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece evli ve bekâr Müslümanların çevre etkilerinin benzer olduğu görüldü.

Tablo 4.10 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması

Ölçek Boyutları	Eğitim Düzeyi	n	Medyan (IQR)	Grup Karşılaştırması
Genel Korku	İlköğretim	18	2,75 (1,58)	Z=0,445; p=0,931
	Lise	101	2,67 (1,92)	
	Ön lisans\Lisans	54	2,75 (2,04)	
	Lisansüstü	10	3,08 (2,42)	
Çevre Etkisi	İlköğretim	18	1,70 (1,85)	Z=2,741; p=0,433
	Lise	101	1,60 (0,60)	
	Ön lisans\Lisans	54	1,60 (0,75)	
	Lisansüstü	10	1,60 (0,90)	

Tablo 4.10’da Müslümanlara yönelik İslamofobi’nin eğitim düzeyine göre Genel Korku alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece farklı mezuniyete sahip Müslümanların genel korkularının benzer olduğu görüldü.

Müslümanlara yönelik İslamofobi’nin eğitim düzeyine göre Çevre Etkisi alt boyut dağılımının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulundu ($p>0.05$). Böylece farklı mezuniyete sahip Müslümanların çevre etkisi durumlarının benzer olduğu görüldü.

4.6.4. Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeği Güvenilirlik ve Faktör Analizine Ait Bulgular

Bu kısımda Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeği güvenilirlik ve faktör analizine ait bulgular ortaya konulacaktır.

Tablo 4.11 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Madde Analizi Sonuçları

Maddeler	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1-) Pek çok Gayrimüslim, Müslümanlar ile ilişki kurmadan kaçınır.	11,1857	13,313	0,548	0,450	0,660

2-)

Gayrimüslimler

, Müslümanlara 10,8429 12,25 0,642 0,526 0,621

karşı

şüphesidir.

6-) Pek çok

Gayrimüslim,

Müslümanları

11,500 11,529 0,701 0,539 0,592

görünce onlara

karşı kin ve

nefret besler.

10-)

Gayrimüslimler

e ait medya

araçları

(televizyon,

radyo, internet,

sosyal medya, 11,0571 13,736 0,332 0,151 0,741

dergi, gazete

vs.) her zaman

Müslümanları

tehlikeli

insanlar olarak

sunar.

16-)

Avrupa'daki

camilerin ve

Müslümanların 11,4714 13,644 0,299 0,108 0,761

çoğalmasından

rahatsızlık

duyuyorum.

Tablo 4.11’de bulunan Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeğine ilişkin madde analizi sonuçları incelendiğinde, bir maddenin diğer maddelerle olan ilişkisinin 0,30’un altında olmaması gerekliliğine göre, ölçekten aşağıda yer alan maddelerin çıkarılmasına gerek olduğu belirlenmiştir.

- 4-Pek çok Gayrimüslim, Müslümanları görünce onlara karşı kin ve nefret besler. (0,072)
- 7-Covid 19 salgın sürecinde Müslümanların yardımını gördüm. (0,075)

Araştırmacının hazırladığı ölçek formu 5 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipindedir. Bu ölçek formuna faktör analizi uygulanmış ve ölçeğin güvenilirliğine bakılmıştır.

Faktör analizinin ön şartları olan, Bartlett Küresellik Testi sonucuna göre değişkenler arasında yeterli ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$, $p < 0,001$) KMO değerinin kabul edilebilir alt değer olan 0,60’ın üzerinde olması gerekmektedir. KMO değeri örneklem sayısının faktör analizi için yeterliliğini ölçtüğünden katılımcı sayısının faktör analizi yapmaya yeterli olduğu belirlenmiştir. (KMO=0,760).

Faktör analizi ve güvenirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 4.12’de verilmiştir.

Tablo 4.12 Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
6-) Pek çok Gayrimüslim, Müslümanları görünce onlara karşı kin ve nefret besler.	0,869	51,379	0,726

2-) Gayrimüslimler, Gayrimüslimlere karşı şüphedir.	0,849	
1-) Pek çok Gayrimüslim, Müslümanlar ile ilişki kurmaktan kaçınır.	0,787	
10-) Gayrimüslimlere ait medya araçları (televizyon, radyo, internet, sosyal medya, dergi, gazete vs.) her zaman Müslümanları tehlikeli insanlar olarak sunar.	0,510	
16-) Avrupa'daki camilerin ve Müslümanların çoğalmasından rahatsızlık duyuyorum.	0,463	
Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği		0,760
	χ^2	95,619
Bartlett Küresellik Testi	sd	10
	p	<0,001

Tablo 4.12’de faktör analizi sonucunda, 5 maddelik ölçeğin tek faktör altında toplanmış ve bu tek faktör toplam varyansın %51,379’unu açıkladığı belirlenmiştir. Faktör yüklerine göre maddelerin toplandıkları faktörlerdeki yüklerin birbirine uzaklığının en az %10 olması gerektiğinden bu kurala uymayan, madde bulunmadığından faktör analizi sonucu ölçekten madde çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Faktör yüklerinin 0,30’un altında olmadığından faktör analizi sonucunda ölçekten madde çıkarmaya gerek kalmamıştır. Faktörlerin içsel

tutarlılıklarının hesaplanmasında, Cronbach Alpha değeri kullanılmıştır. Cronbach alpha değerinin 0.70'in üzerinde olduğundan güvenilirliğin yüksek olduğunu belirlenmiştir.

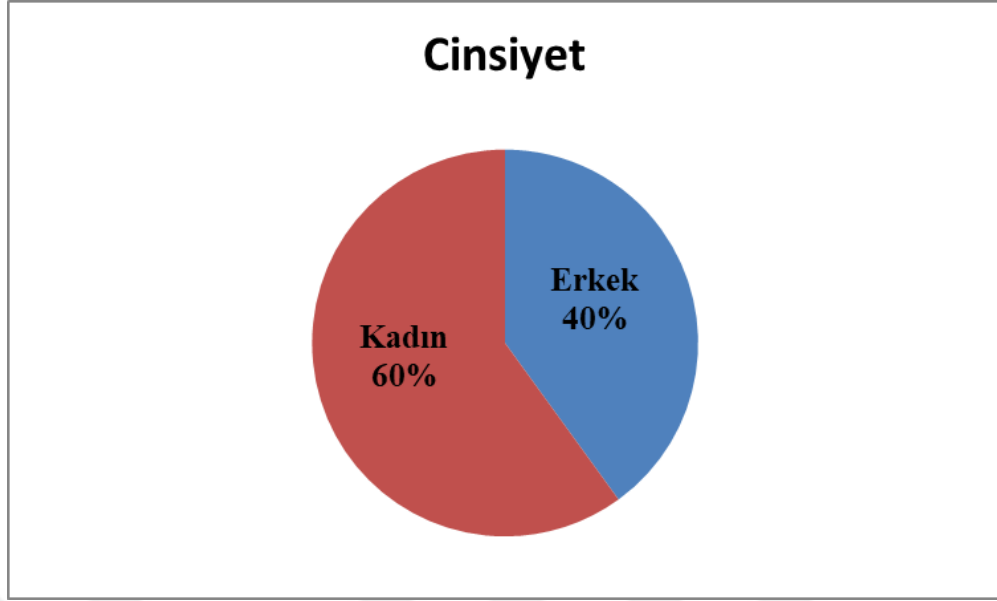
4.6.5. Gayrimüslimlerin Demografik Özelliklerine Ait Bulgular

Bu kısımda Gayrimüslimlerin demografik özelliklerine ait bulgular ortaya konulacaktır.

Tablo 4.13 Gayrimüslim Katılımcıların Cinsiyetine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Cinsiyet	n	%
Erkek	28	40,0
Kadın	42	60,0
Toplam	70	100,0

Tablo 4.13'te araştırmaya katılan Gayrimüslimlerin %40'ı (n=28) erkek ve %60'ı (n=42) kadın olduğu belirlendi.

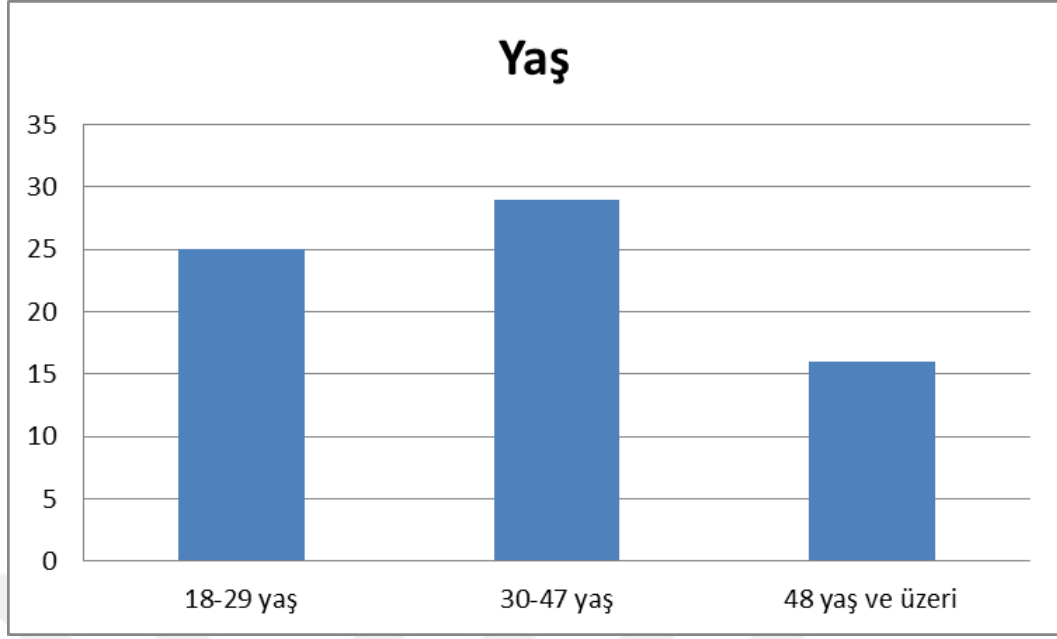

Şekil 4.5 Gayrimüslim Katılımcıların Cinsiyetine Ait Grafik

Tablo 4.14 Gayrimüslim Katılımcıların Yaşına Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Yaş	n	%
18-29 yaş	25	35,7
30-47 yaş	29	41,4
48 yaş ve üzeri	16	22,9
Toplam	70	100,0

Tablo 4.14'te Gayrimüslimlerin %35,7'si (n=25) 18-29 yaş, %41,4'ü (n=29) 30-47 yaş ve %22,9'u (n=16) 48 yaş ve üzeri olduğu saptandı.

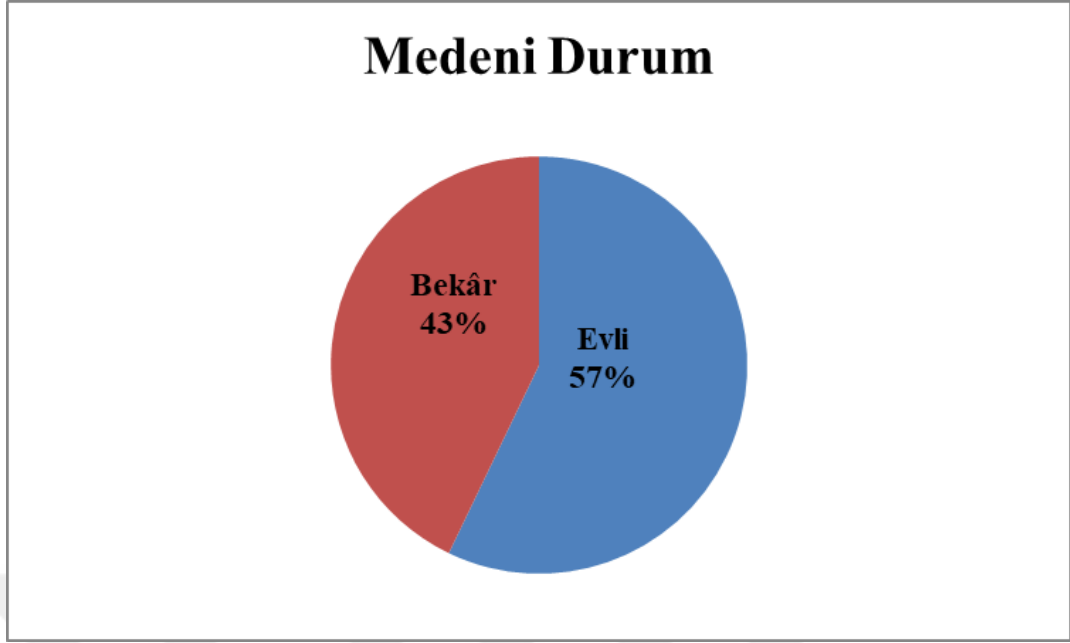

Şekil 4.6 Gayrimüslim Katılımcıların Yaşa Ait Grafik

Tablo 4.15 Gayrimüslim Katılımcıların Medeni Duruma Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Medeni Durum	n	%
Evli	40	57,1
Bekâr	30	42,9
Toplam	70	100,0

Tablo 4.15'te Gayrimüslimlerin %57,1'i (n=40) evli ve %42,9'u (n=30) bekâr olduğu belirlendi.

Şekil 4.7 Gayrimüslim Katılımcıların Medeni Duruma Ait Grafik

Tablo 4.16 Gayrimüslim Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Eğitim Düzeyi	n	%
Lise ve altı	30	42,9
Lise üzeri	40	57,1
Toplam	70	100,0

Tablo 4.16’da Gayrimüslimlerin %42,9’u (n=30) lise ve altı ve %57,1’i (n=40) lise üzeri mezuniyete sahip olduğu saptandı.

Şekil 4.8 Gayrimüslim Katılımcıların Eğitim Düzeyine Ait Grafik

4.6.6. Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeğinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırmanın bu kısmında cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi açısından araştırmada yer alan Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi ölçeği toplam puanının farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır.

Tablo 4.17 Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Ölçeği Toplam Puanının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

		n	Ort. $\pm$ SS	Grup Karşılaştırması
Cinsiyet	Erkek	28	2,91 $\pm$ 0,74	Z=0,875; p=0,385
	Kadın	42	2,73 $\pm$ 0,95	
Yaş	18-29 yaş	25	2,74 $\pm$ 0,76	Z=0,935; p=0,398
	30-47 yaş	29	2,71 $\pm$ 0,96	
	48 yaş ve üzeri	16	3,06 $\pm$ 0,85	
Medeni Durum	Evli	40	2,73 $\pm$ 0,94	Z=0,808; p=0,422
	Bekâr	30	2,90 $\pm$ 0,78	
Eğitim Düzeyi	Lise ve altı	30	3,06 $\pm$ 0,87	Z=2,205; p=0,031
	Lise üzeri	40	2,61 $\pm$ 0,83	

Tablo 4.17’de Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi’nin cinsiyete göre ortalamaları arasındaki farklılığın önemli olmadığı tespit edildi ($p>0.05$). Böylece kadın ve erkek Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeylerinin benzer olduğu görüldü.

Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi’nin yaşa göre ortalamaları arasındaki farklılığın önemli olmadığı tespit edildi ($p>0.05$). Böylece farklı yaş gruplarındaki Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeylerinin benzer olduğu görüldü.

Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi'nin medeni duruma göre ortalamaları arasındaki farklılığın önemli olmadığı tespit edildi ($p>0.05$). Böylece evli ve bekâr Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeylerinin benzer olduğu görüldü.

Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi'nin eğitim düzeyine göre ortalamaları arasındaki farklılığın önemli olduğu tespit edildi ($p<0.05$). Bu bulguya göre, lise ve altı mezunu Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeyinin lise üzeri eğitim düzeyine sahip Gayrimüslimlerden yüksek olduğu bulundu.

4.6.7. Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Araştırmada yer alan Müslümanlara yönelik İslamofobi ölçeği alt boyut puanları ile Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi toplam puanı arasında ilişki olup olmadığına, ilişki olması durumunda gücünü ve yönünü belirlemek amacıyla korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Korelasyon değerleri Tablo 4.18'de yer almaktadır.

Tablo 4.18 Müslümanlara Yönelik İslamofobi Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi Arasındaki İlişki

	Gayrimüslimlere Yönelik İslamofobi	
	r	p
Genel Korku	0,171	0,158
Çevre Etkisi	0,164	0,176

Tablo 4.18’de Araştırmada yer alan Müslümanlara yönelik genel korku ve çevre etkisi ile Gayrimüslimlere yönelik İşlamofobi arasında istatistiksel olarak ilişki olmadığı tespit edildi. ($p>0,05$).

5. SONUÇ

İslam'dan korku anlamına gelen İslamofobi, yakın geçmişte dünya genelinde artış eğilimindedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından dünyada İslamofobi'nin hızla yaygınlaştığı görülmektedir. Avrupa, İslamofobi'nin yoğun görüldüğü bölgelerden birisidir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre Avrupa'da Müslümanlara şüpheyile yaklaşılması yaygın karşılaşılan bir durumdur.

Kayda değer düzeyde Müslüman nüfusun olduğu bir ülke olan Belçika'da İslamofobi'nin araştırılması amacıyla hazırlanan çalışmada İslam dinine ve Müslümanlara karşı önyargılı bir yaklaşımın bulunduğu görülmüştür. Belçika, İslamofobi örneklerinin gözlemlendiği ülkelerden birisi konumundadır ve ülkedeki uygulamalarda bunun yansımalarının gözlemlendiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar İslamofobi'nin kavramsallaştırılmasında dışlama, ayrımcılık, önyargı ve şiddet unsurlarının merkezi konumda yer aldığını göstermektedir. Sözel ve fiziksel saldırılar ile ayrımcı uygulamalar İslamofobi'nin yaygın karşılaşılan örnekleri olarak belirlenmiştir.

İslamofobi'nin 11 Eylül saldırıları sonrası dönemi içerdiği düşüncesinin yanlış olduğu ve İslamofobi ile ilgili süreçlerin daha öncesine uzandığı çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Arap-İsrail savaşları, 1973 petrol krizi, 1979 İran Devrimi gibi gelişmeler dünyada İslamofobi'nin oluşumu ve gelişiminde öne çıkan gelişmeler olarak belirlenmiştir.

Dünyanın farklı yerlerinde artan Müslüman nüfus nedeniyle duyulan kin ve nefret, İslamofobi'nin yayılmasında etkindir. Ayrıca İslam dininin Batı değerlerine uzak olması yönündeki tutum ve düşünceler, İslamofobi'nin yayılmasında etkisini göstermektedir. Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Batı ülkelerinde ırkçılığın büyük bir hızla artış göstermesi, İslamofobi'nin yayılmasında etkili faktörlerden bir tanesi olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın sonuçlarına göre İslam dinine düşmanlık kapsamında Müslümanlara uygulanan suçlar, nefret suçu kategorisinde değildir. Bu durumun İslamofobi saldırılarının artmasında etken olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Belçika’da 1960’lı yıllar sonrasında artan işçi talebini karşılamak için yürütülen politikalar neticesinde Müslüman nüfusu artmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde Belçika’da Müslüman nüfusun 300 bin düzeyine ulaştığı bilinmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre Belçika’da Müslüman nüfus kapsamında en çok Faslılar bulunmakta iken ikinci sırada Türkler yer almaktadır.

Çalışma hayatında geçirilen sürenin artmasına paralel olarak insanların iş ortamında özgürlüklerine önem verilmesi gerekir. Belçika’da Müslümanlara çalışma hayatında uygulanan baskıların İslamofobi kapsamında yaygın karşılaşılan bir örnek olduğu çalışmanın sonuçları arasındadır.

183 Müslüman ve 70 Gayrimüslim katılımcının yer aldığı araştırmada covid-19 pandemi döneminden itibaren Belçika’da İslamofobi’nin araştırılması hedeflenmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre kadın ve erkek Müslümanların İslamofobi ile ilgili ortak korkuları bulunmaktadır.

Yaş açısından yapılan incelemeler neticesinde farklı yaş gruplarından Müslüman bireylerin genel korkularının benzer olduğunu gösteren sonuçlar elde edilmiştir. Benzer sonuçlar medeni durum, eğitim durumu demografik değişkenleri için de ortaya çıkmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre kadın ve erkek Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeyleri benzerdir. Ayrıca farklı yaş gruplarının benzer İslamofobi düzeyleri olduğu görülmüştür. Yine evli ve bekar Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeyleri benzer olarak tespit edilmiştir. Buna karşın lise ve altı mezunu Gayrimüslimlerin İslamofobi düzeyinin lise üzeri eğitim düzeyine sahip Gayrimüslimlerden yüksek olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmanın sonuçları Müslümanlara yönelik genel korku ve çevre etkisi ile Gayrimüslimlere yönelik İslamofobi arasında istatistiksel olarak ilişki olmadığını göstermektedir.

Ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak bireylere farklılıklara saygılı bir biçimde yaşamaya özen göstermeleri önerilir.

Toplumda kin ve nefreti körükleyecek tutum ve davranışlardan uzak durulması bireylere önerilerden birisidir.

Müslümanların Gayrimüslimlerin yaşam ve düşünce biçimine, Gayrimüslimlerin de Müslümanların yaşam ve düşünce biçimine saygı göstermesi önerilmektedir.

Covid-19 pandemi döneminde yeniden ön plana çıkan adil dünya inancının İslamofobi'nin azalmasına katkı sağlaması için farkındalık çalışmaları yürütülmesi önerilir.

KAYNAKLAR

- Aksu, M. (2016). İslam dininde cihad ve Hazreti Peygamberin (s.a.v.) savaşıla ilgili uygulamaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 2314-2325.
- Aktaş, M. (2017). AB ülkelerinde İslamofobi ve terörizm. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 4 (7), 127-155.
- Aslan, A. (2021). İslamofobi çalışmalarında kuramsal yaklaşımlar: Türkçe makaleler üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 1-26.
- Aslan, S., Kayacı, M. ve Ünal, R.R. (2016). İslamofobi ve batı dünyasındaki yansımaları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 451-463.
- Atalay, M. (2014). İslamofobi: Batının karanlık tarafının yansıması. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55 (1), 123-140.
- Aydın, M.Z. (2003). Belçika’da ilk ve orta öğretimde okutulan İslam din dersi programları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 85-100.
- Aydın, M.Z. (2008). Belçika’da İslamofobi ve Müslümanlara yönelik ayrımcılık. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 7-32.
- Ayhan, B. ve Çifçi, M.E. (2018). IŞİD, propaganda ve İslamofobi. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 17-32.
- Ayyıldız, F. ve Çam, D.İ. ve Kuş, Y. (2021). Covid-19 salgın sürecinde evden çalışma ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide iş yaşamı kalitesinin aracı rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 136-149.
- Bayraklı, E. ve Yerlikaya, T. (2017). Müslüman toplumlarda İslamofobi: Türkiye örneği. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 4 (7), 51-70.

- Berger, M.S. (2006). Het nieuwe İslamitische geweld. *Denkwijzer*, 4 (6), 16-19.
- Bleich, E. (2011). What is Islamophobia and how much is there. *American Behavioral Scientist*, 55 (12), 1581-1600.
- Çınar, M. (2022). Covid-19 pandemisi sürecinde dünyada şiddet ve göç. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57 (1), 83-104.
- Devran, Y. ve Tanır, M. (2019). İslamofobinin yayılması: inside the Koran örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 161-185.
- Er, T. ve Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa’da birlikte yaşama tecrübesi üzerine. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 747-770.
- Ergül, E. (2015). İslamofobi olgusu bağlamında terörle mücadele dili ve politikaları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 6 (22), 299-236.
- Gök, G. ve Baydoğan, Ü.G. (2022). Covid-19 aşısı olma durumu ve covid-19'dan korunmanın sağlık inanç modeli bağlamında değerlendirilmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 231-248.
- Gölcü, A. ve Aydın Varol, F.B. (2018). Yükselen bir trend olarak İslamofobi endüstrisi: Amerikan medyasına yönelik araştırmaların bir panoraması. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 73-88.
- Gölcü, A. ve Çuhadar, M. (2017). Batı toplumlarında İslamofobinin üretilmesinde medyanın rolü. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 4 (7), 71-99.
- Gürçan, H.İ. ve Kumcuoğlu, İ. (2017). Medya profesyonellerinin gözüyle yeni medya sektörünün yapısı ve sorunları. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 65-76.
- Hıdır, Ö. (2017). İslamofobi-ırkçılık-kültürel ırkçılık ilişkisi. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 4 (7), 23-49.

Hıdırlıgil, N. (2020). *İslamofobi: New York'taki Müslüman öğrencilerin İslam açısından algıladıkları sosyal mesafe ile Müslüman olmayan öğrencilerin hissettikleri sosyal mesafenin karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

<https://andcenter.org/tr/genel-tr/belcikada-muslumanlar/> , Erişim Tarihi: 05.02.2021.

https://insamer.com/tr/belcikada-muslumanlar_1214.html , Erişim Tarihi: 05.02.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/belcika> , Erişim Tarihi: 05.02.2021.

<https://setav.org/assets/uploads/2020/08/sayilarla-islamofobi-2019.pdf> , Erişim Tarihi: 05.02.2021.

<https://www.irreligious.org/2013/10/funny-islam-joke-cartoons.html> , Erişim Tarihi: 21.08.2022.

https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210514_97774752 , Erişim Tarihi: 10.10.2022.

<https://www.setav.org/odak-belcikada-yuksekokul-egitiminde-basortusu-yasagi/> , Erişim Tarihi: 21.08.2022.

<https://www.vlaanderen.be/werken/welzijn-en-gezondheid-op-het-werk/melden-van-werkgerelateerde-discriminatie> , Erişim Tarihi: 10.10.2022.

Işık Erol, S. (2020). Covid-19'un işletmeler ve çalışanlar üzerindeki etkisi: Almanya, Amerika ve Belçika'dan örnekler. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11 (2), 204-221.

Kabakcı, B. (2017). Avrupa'da yükselen İslamofobi. *Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu*, Mayıs, 2-14.

Karakaş, M. (2020). covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40 (1), 541-573.

Karakuş, N. (2019). *ABD Başkanı Donald Trump'ın söylemlerinde İslamofobi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.

- Karslı, N. (2013). İslamofobinin psikolojik olarak incelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (1), 75-100.
- Kaya, A. (2011). Islamophobia as a form governmentality. Malmö University Malmö Institute for Studies of Migration, Sweden.
- Kaya, C. ve Akıncı, A. (2018). Türkiye'de İslamofobinin yansımaları. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 7 (13), 82-89.
- Kedikli, U. ve Akça, M. (2017). Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'da artan İslamofobi. *TESAM Akademi*, 4 (1), 57-95.
- Kepenek, B. (2016). *Avrupa'da İslam düşmanlığı*. Diaspora Araştırmaları Merkezi.
- Kirman, M.A. (2010). İslamofobinin kökenleri: Batılı mı Doğulu mu. *Journal of Islamic Research*, 21 (2), 21-39.
- Koç, Ç.T. (2018). Yeni medyada İslamofobik söylemin üretimi: facebook örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 211-242.
- Köroğlu, N.Ö. ve Anarat, C.C. (2020). Covid-19 sonrası AB'nin geleceği üzerine bir projeksiyon: krizler ve değişimler. *EURO Politika Dergisi*, 4 (2), 27-62.
- Marangoz, M. ve Özen, E.K. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin farklı alanlarda dijitalleşmeye etkileri. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1 (1), 54-68.
- Mencet, M.S. (2018). Tarihsel arka planıyla Türkiye'de İslamofobi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 14 (53), 191-208.
- Merali, A. (2020). Koronavirüs zamanında İslamofobi ve savunmasız Müslümanlar. <https://perspektif.eu/2020/05/01/koronavirus-zamaninda-islamofobi/>, Erişim Tarihi: 10.02.2021.
- Özdemir, Ö.B. (2012). Fransa'da İslamofobik söylemin ana akımlaşması ve Arap Baharının etkisi. *Ortadoğu Yıllığı*, 445-462.

- Özüdoğru Erdoğan, H.N. (2019). İslamofobi bağlamında Müslüman kadın imgesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (14), 637-651.
- Samur, H. (2016). Avrupa'daki İslamofobinin Avrupalı sebepleri. *Mukaddime Dergisi*, 7 (2), 295-319.
- Samur, H. (2017). Avrupa'nın önyargılarının ve çelişkilerinin bir sonucu olarak İslamofobi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (29), 147-173.
- Sülkü, S.N., Coşar, K. ve Tokatlıoğlu, Y. (2021). Covid-19 süreci: Türkiye deneyimi. *Sosyoekonomi Dergisi*, 29 (49), 345-372.
- Şahin, B.K. (2019). *Türkiye'de İslamofobik yaklaşımlar: 1980-2000*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Şen, A.R. (2016). Küresel ötekileştirme: İslamofobi. *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, 9 (34), 9-80.
- Temel, M. (2019). Türkiye'de medya ve İslamofobi araştırmaları. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 93-121.
- Turan, S. (2005). Avrupa'da İslam. *Marife Dergisi*, 5 (2), 203-218.
- TÜBİTAK, https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/covid_rapor_2021.pdf , Erişim Tarihi: 29.05.2022.
- Türktemiz, H. ve Ünal, Ö. (2021). Covid-19 korkusunun aşı tutumuna etkisinde bilgi arama davranışının ve aşı bilgisi inancının aracı rolü. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10 (3), 367-378.
- Van der Valk, İ. (2017). 2016 Avrupa İslamofobi raporu: Hollanda'da İslamofobi. *SETA Analiz*, 199, 7-23.
- Vandenbroucke, F. (2020). *Hoe kijken moslims in Vlaanderen naar middelengebruik door medemoslims*. Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Gent.

Vural, Z.B.A. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişimde sosyal medya kullanılması ortamı olarak sosyal medya: ege üniversitesi iletişimde sosyal medya kullanılması fakültesine yönelik bir süreçlere katılım açısından Etkiler. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 20 (5), 3348-3382.

www.aa.com.tr , Erişim Tarihi: 21.08.2022.

Yalçın, S. (2020). *Covid-19 pandemisi ve alınacak önlemler*. Quintessence Yayıncılık, İstanbul.

Yavuz, E. (2020). *Covid-19 küresel salgın değerlendirme raporu*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.

Yılmaz, B. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin çalışanlar üzerine etkisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55 (3), 1724-1740.

Yılmaz, D., Karaman, D. ve Yılmaz, H. (2021). İntörn hemşirelik öğrencilerinin covid-19 korkusunun aşı karşıtlığına etkisinin incelenmesi. *The Journal of Turkish Family Physician*, 12 (4), 179-191.